

Alexandria

PERIODIEKE UITGAAF
VERSCHIJNEND ALLE 3 MAANDEN
NIEUWE REEKS VIII, 1936, NR. 4

koninklijke
geschied-en-oudheid-
kundige kring van de
antwerpsche kempen

Voor alles wat het bestuur van den Kring, het Museum en
het opstel van het Tijdschrift aangaat wende men zich tot :

Kanunnik J. E. JANSEN, o. Praem.

BEEKSTRAAT TURNHOUT

Voor de Giften en het Bezoek van het Museum tot :

W. H. CLAES,

Secretaris van Taxandria

Steenweg op Antwerpen 36/3 Turnhout

Postchecknummer 412831

Voor finantieele zaken tot :

J. DIERCXSENS

Grondeigenaar

Leopoldstraat, 18 Turnhout.

**BEZOEKT HET MUSEUM,
Mermansstraat 21.**

WESTERLOO

EN DE

PRINSEIJKE FAMILIE DE MERODE

(VERVOLG.)

VIII

HET SPAANSCH BEWIND

(1633-1715.)

WESTERLOO'S VOORTZETTENDE HERLEVING.

Van af zijn hereeniging met Spanje deelde België wederom in al de wederwaardigheden van dat land. De Retorsie onmeedoogend in Holland tegen de katholieken ontketend vond weerklank in de Kempen en verwekte er veel weê en ellende. Frankrijk sloot zich nu bij de Vereenigde Provinciën aan en beiden beoogden de verdeeling van ons land. Spanje trachtte zich ten minste van de Hollanders te ontmaken. Het erkende hun onafhankelijkheid en sloot met hen den vrede van Westfalen (1648), welke voor ons land zeer nadeelige bepalingen bevatte, waaronder o. a. die van de sluiting der Schelde. Het Land van Turnhout met al zijn dorpen kwam alsdan aan de weduwe van Prins Frederik-Hendrik, Amalia van Solms (1). Zoo eindigde de tachtigja-

(1) J. E. Jansen. Turnhout in het verleden en het heden, I.

rige oorlog in de Nederlanden. En nog zou de rust niet van langen duur zijn. De heerszuchtige koning van Frankrijk, Lodewijk XIV, vond in het volgens de Costuymen van Brabant toegepast devolutive recht, na de dood van den Spaanschen koning, Filips IV, in 1665, een aanleiding om van België het tooneel zijner veroveringen te maken. Zes oorlogen hadden wij te doorstaan. De laatste (na de dood van Karel II), dien men de Spaansche successieoorlog noemt, duurde 14 jaar en bracht ons land in de verschrikkelijkste ellende. Een samenraapsel uit het schuim van alle naties liep ons land af, overal plunderingen, afpersingen, moord en verkrachting plegende. In April 1701 waren honderden pionniers aan 't werk in de Kempen om 'n verdedigingslinie te graven van uit de omstreken van Antwerpen, langs Merksem op Oeleghem en Wijneghem, Broechem, Grobbendonk, Herenthals, Gheel, Moll, Olmen, Halen, Leeuw en zoo tot Hoci. Hongersnood, dure tijden en pest kwamen de ellende nog vergrooten.

Onder godsdienstig oogpunt berokkende het Jansenismus door zijn strengheid en afwijking van de ware leer der Kerk veel kwaad aan het geloof en de beoefening van den godsdienst. De Schoone Kunsten leverden wel van tijd tot tijd nog gewrochten welke doen denken aan de Rubensperiode, doch schitterden niet meer met den luister van voorheen. Handel en nijverheid kwijnden ; hoe kon het anders ! Intusschen werd er meermaals vrede gesloten, tot eindelijk het Spaansche rijk verdeeld werd. Karel VI, uit het Huis der Habsburgers, verkreeg België. Het derde Barrièretractaat stelde een einde aan de moeilijkheden den 15 November 1715. Graaf de Merode zegde van dit tractaat dat het de olie was voor het Laatste Olijsel der Nederlanden.

Alhoewel dit tijdvak een ongelukstijd mag geheeten worden voor België, doet Westerloo toch weer een stap vooruit. De herstellingsperiode van het begin der 17^e eeuw wordt voltrokken te midden van de grootste internationale beroerten.

Filips II, markies van Westerloo, was den 27 Maart 1638 te Leuven kinderloos overleden. Floris, zijn broeder, volgde hem op. Deze was in 1624 getrouwd met Sidonia (Anna), gravin van Bronckhorst-Batenburg, die de vrije en keizerlij-

ke baanderheerschap van Stein en de heerlijkheid van Odenkirche in zijn familie bracht. Hij was een edelmoedig krijgsman maar genoot niet lang van zijn markiezaat, want hij stierf aan de pest te Montfort, den 2 October 1638.

Zijn zoon, Ferdinand-Filips, verkreeg na hem de goederen van Westerloo. Hij werd te Stein geboren in 1631 en huwde Maria Magdalena Eugenia Van Gent-Vilain, gravin van Isenghien. Hij won weldra de genegenheid van de inwoners van Westerloo en verbleef daar meermaals op het kasteel.

Het moet een volksgezind en vrijgevig man geweest zijn, want wij zien hem o. m. den 25 September 1650 en volgende dagen deelnemen aan een schuttersfeest te Hersselt, een dorp zijner heerlijkheid. Hij gaf daarvoor een kaarte en ordonnantie uit, waarboven hij den strijdkreet der Merode's « Oû serasse Merode » plaatste en droeg mild bij in de 338 « rinsgulden in valeur en gekeurden silvere » die er in prijzen verschoten werden. De schuttersgilden waren toen in groote eer, zooals de lijst der gildebroeders van Westerloo van 10 Juni 1648 bewijst, waarop de broeder van Ferdinand, Maximiliaan, als hoofdman staat aangeteekend (1). De dood trof hem, helaas, al te vroegtijdig, den 24 Februari 1658.

Een eenige dochter, Isabella-Francisca-Margareta, was uit den echt van Ferdinand-Filips gesproten. Op haar berustte het zwaar bestuur van het markiezaat. Zou de naam der Merode's te Westerloo met haar uitsterven ? Een moeilijke combinatie, waartegen de H. Kerk zich nog al verzette doch waar ze eindelijk in toestemde, werd gevonden. Maximiliaan, baanderheer van Merode, Petersheim en het H. Rijk, broeder van haar vader en die tevens haar voogd werd op aanvraag van haar stervenden vader, huwde haar in 1665. De opvolging der Merode's te Westerloo was verzekerd, want uit dit huwelijk werd een zoon geboren, Jan Philips Eugeen, die de trots zijner familie zou worden. Maximiliaan, een strijdlustige van jongsaf, vroeger gouverneur van Namen, moet geen gemakkelijk heer geweest zijn. Wij zien hem ten jare 1668, gewikkeld in processen, tegen gemeentenaren zij-

(1) Gemeentearchief Westerloo.

ner Vrijheerlijkheid (1), in 1673 met den bisschop van Luik over de heerlijkheid Petersheim en, in 1675, over jachtaangelegenheden te Westerloo en Oolen (2). De markies kwam ziekelijk terug uit den oorlog in Holland en stierf in September 1675 te Spa, waar hij een waterkuur deed. Zijn weduwe, die in 1677 hertrouwde met Joachim Ernest, hertog van Holstein-Rethwisch, overleefde hem nog een geruimen tijd en overleed te Brussel, op den vooravond van Driekoningen 1701. Haar zoon, de Veldmaarschalk, liet haar lichaam overbrengen naar Westerloo in een karos met zes paarden gespannen en begraven in een kleine kapel die hij kort te voren had laten bouwen, en waarin reeds het hart van haar tweeden man rustte die te Madrid was gestorven.

Een der grootste markiezen van Westerloo neemt nu bezit van zijn land. Na zijn meerderjarigheid had Jan Filips Eugeen de Merode door recht van opvolging (devolutie) het markiezaat Westerloo en de heerlijkheden Hersselt, Huls-hout, Gelindel, Zoerle en Berchem verkregen, waarvan hij de leenverheffing deed den 9 October 1697 (3). Vooraleer over zijn werken te spreken, zeggen wij in 't kort wie de Veldmaarschalk, onder welken naam deze markies van Westerloo het best bekend staat, zool was. Hij werd geboren te Brussel den 22 Juni 1674 in het hôtel van Hoogstraten nabij het Hof gelegen. Nauwelijks een jaar oud zijnde verloor hij zijn vader. Zijn stiefvader, die als een uitstekend veldoverste te boek stond, leidde hem in de krijgskunst op. En dan zien wij hem worden : groote van Spanje van 1^e klas, ridder van het Gulden Vlies, raadgever van Zijn Koninklijke en Keizerlijke Majesteit, edelknaap van 's konings kamer, kapitein van de trabans, generaal veldmaarschalk der legers, kolonel-eigenaar van het ruiteregiment van Westerloo, enz., enz. Hij huwde 1^e, in 1701, Maria Theresia Pignatelli, achternicht van Paus Innocentius XII, dochter van den onderkoning van Sardinië. Ze stierf in 1718 en werd te Westerloo begraven ; 2^e, in 1721, Prinses Charlotte Amalia van Nassau-Hadamar.

(1) Burgond. Bibl. HS. Brussel, 5729 (II, 3091).

(2) Rijksarchief. Leenhof, 209^e bundel. Nr. 2441-2450.

(3) Archief de Merode-Westerloo, Nr. 4.

VELDMAARSCHALK DE MERODE-WESTERLOO.

(Onbekend schilder. Begin XVIIIe eeuw. Kasteel Prins de Merode-Westerloo te Westerloo.)

afstammeling van de H. Elisabeth van Hongarije. In de veldslagen van Oran, Hochstedt en Luzzara verwierf hij veel krijgsroem. Hij was bevriend met den beroemden wijsgeer Leibnitz, stelde belangrijke gedenkschriften op en stierf in zijn kasteel van Merode den 12 September 1732. Veel zou daar nog moeten bijgevoegd worden maar wij meenen dat deze opsomming voldoende is om vast te stellen dat wij hier voor een buitengewoon man staan. Wat ons 't meeste aanbelangt zijn zijne betrekkingen met Westerloo.

Na zijn huwelijk in 1701 komt hij in de lente met zijn vrouw te Westerloo verblijven. Hij wordt er door de roode koorts overvallen. Na zijn genezing vertrekt hij met een talrijk gevolg naar Petersheim. De financies van Westerloo waren niet altijd in schitterenden toestand. Den 29 Mei 1702 verleent Philips V, koning van Spanje, hem een octrooi tot het delgen eener rente van 27000 gulden in hypotheek op het markiezaat van Westerloo (1) In het jaar 1705 vertoeft de maarschalk dikwijls op het kasteel. Zijn verdienstelijke vrouw is er buitengewoon tevreden en houdt van Westerloo. Als groot liefhebber van de schuttersgilden, neemt hij den 12 Augustus 1706 de kolveniersgilde van Gelindel en den 10 Februari 1710 de St. Sebastiaansgilde van 't dorp (2) onder zijn bijzondere bescherming.

Dit zelfde jaar ontspoon zich een gevalletje dat ons een kijk geeft op die tijden en op het karakter van den maarschalk. Petrus van Opstal, van Herenthals, was te Leuven tot Primus uitgeroepen. Bij afwezigheid van den Abt van Tongerlo kwam de provisor der abdij op het kasteel het nieuws mededeelen en kennis geven van de plechtigheden die te Herenthals en op den tocht door het markiezaat zouden plaats hebben. De maarschalk stemde er mede in den Primus alle eer aan te doen en zelfs hem en de overheden op zijn slot te verwelkomen. Nochtans verzocht hij den provisor van een deel der studenten, die altijd in groot getal de primussen vergezelden, in de abdij den nacht te laten doorbrengen. Tongerlo's voorraadmeester was het

(1) Archief de Merode-Westerloo, Nr. 109.

(2) Akten : Gemeentearchief Westerloo.

daarover met hem eens. De maarschalk gebood in al zijn dorpen, waar de Primus zou doortrekken, de klokken te luiden. Hij zond hem tot Aarschot een prachtrijtuig te ontmoet met zes paarden bespannen en begeleid van vijf en twintig ruiters en de trompetters van het kasteel. De Primus kwam alzoo te Westerloo aan met al de professoren en de regenten in de wijsbegeerte van de Hoogeschool. Allen werden plechtig door den maarschalk en de gravin ontvangen en uitgenoodigd om op het kasteel te avondmalen en te overnachten. Zooals met den provisor was afgesproken gingen de jongelieden met een professor naar Tongerlo om er den nacht over te brengen. Maar als zij daar aan kwamen, vonden zij de poort der abdij gesloten en zagen ze zich genoodzaakt naar Westerloo weder te keeren. Wat er met den provisor gebeurd was zeggen de Gedenkschriften niet. De maarschalk trof aanstonds maatregelen en billeteerde de studenten in het dorp, waar de inwoners hen om ter best onthaalden. 's Anderdaags deed hij met dezelfde eer als bij de aankomst den Primus en zijn gevolg naar Herenthals vervoeren.

Gestoord over die onbeschoutheid (aldus de Gedenkschriften) van den provisor en om hem een les te geven, herinnerde zich de maarschalk dat hij zoo goed geweest was zijn nieuwe dreef te doen eindigen aan een schoon stuk grond dat de heeren van Tongerlo tegenover hun abdij hadden en dat tot zijn rechtsgebied behoorde, welk stuk hij te hunner beschikking had afgestaan. Zij hadden dien grond van den eenen en den anderen gekocht, hem met een gracht afgesloten met toestemming der moeder van den maarschalk, die er maar het vruchtgebruik van had, en daardoor een lindendreef getrokken, wat met den tijd hun rechtsmacht daarover zou gewettigd hebben. De maarschalk zette zich nu aanstonds in de weer om te weten hoeveel de abdij elk stuk grond betaald had. Wanneer hij daarover ingelicht was ontbood hij den drossaard, den secretaris van het markiezaat en twee schepenen en gebood hun het geld naar Tongerlo te dragen om het land te betalen. Tezeldertijd deed hij 400 boeren komen om, nadat de afgevaardigden in de abdij waren aangekomen, zijn dreef over dat land door te trekken.

De heeren van Tongerloo weigerden het geld te aanvaarden. De afgevaardigden protesteerden en keerden naar Westerloo terug. De maarschalk deed het werk toch voortzetten. Intusschentijd was de abt van de abdij 't huis gekomen, kreeg kennis van het gebeurde en vernam de misnoegdheid van den heer. De prelaat Gregorius Piëra, een bescheiden en voorzichtig overste, ging met zijn voornaamste overheden den maarschalk opzoeken, bracht hem zijn verontschuldiging over het voorgevallene, nam het aangeboden geld aan en gaf kwijting van de som. Het stuk land bleef aan den maarschalk (1).

Wij maakten reeds gewag van de dreef van Tongerloo en dit brengt ons tot het bespreken van een der schoonste werken die er ooit in Westerloo uitgevoerd werden en waardoor het dorp een der fraaiste gemeenten van de Kempen is geworden. Het aanleggen van dreven rond de kasteelen en de abdijen in de Kempen heeft een eigenaardig uitzicht aan onze streek gegeven en er een natuurschoon geschapen dat slechts in weinige andere streken geëvenaard wordt. Westerloo spant hierin voorzeker de kroon.

In 1710 voerde de maarschalk een ontwerp uit dat hij sedert zijn jongelingsjaren had beraamd en dat hij reeds aan zijn moeder gevraagd had te willen verwezenlijken ; maar deze liet het om reden van de groote kosten die het werk zou vergen. Hij had het zijn rentmeesters sinds het jaar 1702 opgelegd, doch uit onverschilligheid en bij gebrek aan kennis achtten zij dat het werk onuitvoerbaar was. De maarschalk, bij het aanschouwen van den erbarmelijken weg loopende van zijn kasteel naar de rijke abdij van Tongerloo, te midden zijner landen gelegen, hakte den knoop door en besloot een dreef te maken van af zijn kasteel tot aan de poort der abdij waar zijn rechtsgebied ophield. De kanunniken van Tongerloo hadden sedert meer dan een eeuw het voorbeeld van zulk werk gegeven met rondom hun abdij lommerrijke dreven aan te leggen en schoone bosschen te planten. Veel moest er gewerkt worden om al de natuurlijke hindernissen te boven te komen, zonder van de tegenkantingen te spreken

(1) Mémoires, II, bl. 78-80.

van vele particulieren wier eigendommen hij moest doorsnijden, want bij ons meer dan in eenig ander land, leest men in Merode's Gedenkschriften, « le peuple oppose aux seigneurs des privilèges et libertés » ! Niettegenstaande die groote moeilijkheden slaagde de markies in zijn onderneming. Weliswaar kostte hem dat genoeg bij de 1000 pistolen om gronden van particulieren af te koopen of te verwisselen. De boeren van al de dorpen van het markiezaat werkten er ieder drie dagen per week aan gedurende drie weken. Dagelijks waren er alzoo van 500 tot 600 man aan den arbeid, aan wie de maarschalk voor hun werk klein bier schonk, maar den eersten Zondag liet hij hun goed bier drinken in hun respectieve dorpen en mochten zij daar dansen onder begeleiding van vioolmuziek.

Na het planten dezer dreef in 1710 zette de maarschalk de verfraaiingswerken rondom zijn burcht voort en legde een park aan met te midden een grooten vijver, omgeven met lindendreven. De volgende jaren werden nog andere dreven geplaat : de Zoerledreef, de Diestersche dreef, de Quabeekdijk, de dreven in de Beeltjens, Quarekken, enz., enz. Verbeeld u wat grond er daarvoor moest aangekocht worden, hoeveel man er moest aangesproken worden, op hoeveel moeilijkheden de ontwerpen stuiten, en ge zult u de belangrijkheid van zulk werk kunnen voorstellen !

Intusschentijd zette de maarschalk zijn reizen en krijgsbedrijvigheid voort. Den 9 November 1711 vertrok hij over Roermond naar Keulen en liet zijn kasteel onder de hoede zijner vrouw. Op die reis ontmoette hij den Duitschen keizer die hem over de Vlaamsche tapijtweverij sprak. De keizer verzocht hem den besten tapijtwever uit Vlaanderen naar Frankfort te zenden om over een bestelling te handelen. De maarschalk zond hem op eigen kosten den tapijtmaker De Vos.

Den 9 November 1713, na twee jaar afwezigheid, kwam hij terug, maar rustte niet lang en vertrok reeds met Kerstmis van 't zelfde jaar. In 1715 zond hij 100 ruiters naar Westerlo om er eenigen tijd te verblijven. Om waarheidswil moeten wij hier ten slotte neerschrijven dat de maarschalk

meer dan eens in conflict kwam met de bevolking niet alleenlijk bij het aanleggen zijner dreven, maar ook in andere zaken. Zoo ontstond o. m. een proces tusschen de burgers en den Markies in zake het visschen in de kleine Laak, waarop de burgers recht hadden (1).

Hebben wij ons tot hier toe veel, en met reden, met het leven en de werken, van den maarschalk bezig gehouden, treden wij nu in wat meer bijzonderheden over de geschiedenis van de gemeente en de parochie. Ecnige overheden van Westerloo zijn ons uit deze periode bekend : de drossaarden, Rikald du Fraisne (1601), Jonker Maximiliaan van Blokhoven (1656), Jacobus de Rest (1681), Frans Mangelschots (1715) ; de secretarissen, Hendrik Vermeeren (1665), Lodewijk van Wesel (1693) ; de procureurs van het gerecht, Pauwel Verborcht (1648), Guilielmus van Hal (1658), Jan van Dommelen (1664), Jan de Cuyper (1679).

Vele gemeenten, heel de Kempen door, werden belast met het onderhoud van krijgsbenden gedurende het wintergetijde, winterkwartiersbelasting genoemd, en Westerloo ontsnapte daar niet aan. De gemeenten moesten dientengevolge herhaaldelijk leeningen aangaan. De lasten daarvan drukten zwaar op Westerloo vooral in de jaren 1651, 1652, 1656 en 1658, en vermeerderden nog in de jaren 1673 tot 1684 met hooge Fransche contributiën. De burgers waren er erg aan toe. De Schepenen doorreisden de omstreken om de noodige sommen geleend te krijgen, welke in 1652 tot 10328, in 1656 tot 17100, in 1658 tot 8500 gulden beliepen aan den intrest van 5 ten honderd (2).

Uit deze droevige oorlogstijden blijft ons de herinnering over van de schansen, waarheen het volk in oorlogstijden met zijn vee en inboedel naartoe vluchtte. Het was op het Riet, tusschen de Nete en de Laak, Zuidwaarts van het dorp, dat van oudtijds de openbare weideplaats voor het vee der inwoners lag. In 1644 diende een deel van het Riet tot schrans aan de bevolking. Men bouwde er alsdan een poorthuis en vertrouwde voor drie jaar de bewaring der schrans toe aan

(1) Archief Tongerloo.

(2) Sterckx. Westerloo, bl. 55.

Lodewijk Cuysters, die daarvoor zes veertelen koren ontving en het recht kreeg twee koeien te houden die er vrij mochten grazen. Ook liet men hem toe er zes hennen met een haan te houden. Cuysters was voornamelijk gelast met gedurende den dag de poort der schans of de valbrug naarstig te bewaken. 's Nachts was de bewaking ervan toevertrouwd aan de ingezetenen en aan de ingevluchte personen. Niemand mocht er 's avonds met eenig licht komen tenzij met een lantaarn.

Onder de meest gekende huizingen van dien tijd stippen we aan : de Witte Hert, thans het hôtel den Hert, gebouwd in 1643 ; De Verbrande Stede, vroeger een hofstede, zoo genoemd in 1669 ; de Roode Hert, waarop Tongerloozekere rechten had, vernoemd in 1688 ; de Haan 1697 (huis van Mevr. Schooffs) ; De Troone 1697 (J. van den Wouwer) ; De Paaschkeers 1697 (Dr. van den Wouwer) ; Klein Atwerpen reeds vernoemd in 1606 was in 1698 een brouwerij ; de groote en kleine Heiblom, hofsteden vermeld in 1699. Daarnevens stond vroeger de Abtsschuur, toebehoorend aan Tongerlo, voor het bergen der granen. Het gasthuis, zoo van over ouds genoemd, stond aan den steenweg naar Tongerlo, en werd den 18 December 1714 verkocht. Als straten worden vernoemd : de Zavelstraat (Zoerlestraat, Nieuwstraat) in 1638 ; het Wolfstraatje uitgevend op de Zavelstraat langs den Noordkant ; de Cathovestraat, in 1592, Katerstraat, in 1670 Cathelynestraat geschreven, nu Katerstraat. De Langebrug (later de Marlybrug) zoo gheeten in 1690. Men had ook « de Papeters », op 't einde der Zoerledreef, vermeld in 1691.

Zoals in andere plaatsen der Kempen, te Turnhout, Herenthals, Moll, Desschel, Arendonk, Gheel, Meerhout, Kasterlee, Retie, Korssendonk, bloeide er in deze periode te Westerlo een Latijnsche School. Wanneer zij tot stand kwam is ons niet bekend, doch voorzeker bestond zij in het midden der 17^e eeuw en wellicht vroeger. De eerste vermelding, die wij er van aantreffen, dagteekent van 27 Juni 1667 als Dominicus Goris voor drie jaar door het gemeentebestuur tót rector der school wordt aangesteld « om de kinderen te

leeren lesen en schrijven soo latijn als andersints ». Rector Goris mocht 40 dagen per jaar afwezig zijn tijdens den oogst. Er kwamen dan toch geen kinderen naar de school. Hij werd in 1670 opgevolgd door Joachim Raeymackers. In 1677 was het Nicolaas De Bie, die op de navolgende voorwaarden tot rector werd aangenomen door den E. H. Pastoor Coryns, Jonker Maximiliaan van Blockhoven drossaard, benevens de schepenen der gemeente. Deze akte stelt ons op de hoogte van wat er in die school zool gedaan en geleerd werd :

Inden iersten sal den voors. h^r Rector Nicolaus De Bie schuldich ende gehouden sijn, sijne discipulen oft kinders scholenkomende, eerelijck ende loffelijck te leeren lesen ende schrijven, beginnende ismorgens ten acht uren totte elff uren, ende sachternoents vanden eenen tollten vier uren, en vervolgens alle daghen behoudens deynsdaghs en donderdaeghs, als wanneer de Jonckheyl te twee uren oirloff sullen genieten, midts te vorens opgeseyt hebbende henne lessen ende correctien.

Item sondaeghs ende saterdaeghs naer de noen sal hy rector gehouden sijn de Jonckheyl texerceren in de catoliecke religie, van te catechiseren etc.

Item sal hij h^r Rector schuldich en gehouden sijn te doen oft bij sijnder absentie te doen doen alle vroegt missen van heylighdagen oft andere als gemeijnte schuldich en gehouden is te doen, egheen uytgenomen.

Item sal hij Rector, sijne discipulen bequaem sijnde om den dienst in sanck te comen assisteren, bequaem te maecken inden sanck en daertoe temploieren ten minste twee à drij daghen ter weke telcke reyse een halff ure opdat in de choire en den dienst geen schandale en geschiede.

Item sal h^r Rector vermogen te nemen sijne wooninghe inde schole en gebruijcken als cenighe van sijne voorsaeten, sonder de selve te verhueren sonder onsen consente.

Item sal hij h^r Rector gehauden sijn tassisteren met sijne discipulen in allen singende missen midts genietende dachelijks van elck lijck opt kerckhoff begraven wordende ses stuyvers en inde kereck dobbel voor de kinders naer ouder gewoonte.

Item sal hij h^r Rector prouffiteren van ieder kindt scholen komende elcke drij maenden vijf stuyvers, buytens dorps dobbel.

Voor allen welcken dienst jaerlycx aen den voors. heere Nicolaus De Bie vijt de gereedste penninghe wordt gelooft twee hondert guldens, cours ende ganck nemende oft beginnende dese den 1er Meye naer date deser dan punctuele St. Jansmisse toecomende van desen jaeren 1677 : en soo voirts van St. Jan tot St. Jan tot drij jaeren inclus midts seggende malcanderen te vorens op drij maenden te bevorens ingevalle partijen gelieft. Actum desen 24 April 1677.

De *Bie* nam 't rectorship waar tot 25 April 1682, toen hij vervangen werd door *Marlinus Duys*, onder dezelfde voorwaarden, « mitsgaders instruerende de studenten in de latynsche taale ». Nadien komt *N. De Bie* terug en krijgt wederom opdracht de school te besturen van 1688 tot 1694. In het begin der 18^e eeuw ontmoeten wij een *Jan Mertens*, priester, rector der *Latijnsche School*, die den 14 November 1704 in de parochiekerk begraven werd. Onder de leerlingen dezer school in het begin der 18^e eeuw teekenen wij aan *Frans Scheppers*, van voorname ouders te *Mechelen* geboren, die later voorzitter werd van het *Mechelsch College* te *Leuven*, en als kanunnik en deken van *St. Pieterskerk* aldaar stierf den 11 Augustus 1757 (1). Deze *Latijnsche School* bleef bestaan tot in 1830, zooals wij laten zullen zien.

Op geestelijk gebied had de parochie het intusschen zeker zoo ver gebracht als de gemeente op stoffelijk gebied. Zij was zelfs een vermaarde bedevaartplaats ter vereering van *St. Sebastiaan*. Deze heilige werd aanroepen als een bijzonder patroon tegen de pest, en, daar deze ziekte, niettegenstaande ernstige voorzorgsmaatregelen (2), zooveel slachtoffers maakte, nam het volk in dien tijd bijzonderlijk zijn toevlucht tot dezen heilige. De parochiekerk, die reeds een merkkelijk deel van het *Heilig Kruis* bezat, had nu een ander merkwaardige relikwie ontvangen, een stuk

(1) *AHEB.*, XIX, 1883, 340.

(2) Om den vooruitgang der besmettelijke ziekte te beletten was het door de overheid ten strengste verboden uit een besmette plaats naar een andere over te gaan, waar de ziekte niet heerschte ; alzoo werd zekere persoon van *Meerhout*, die heimelijk zijn verblijf genomen had te *Tongerloo* door de wet beboet met 30 goudgulden. Op vele plaatsen moest men aan de besmette huizen een teeken aanbrengen, een walm- of stroobundel, of een bessens, boven de deur hangen ; — personen die uit besmette huizen kwamen, moesten op de straat een witte roede of stok in de hand dragen van anderhalf el lang, voor de anderen ver uit den weg gaan, enz. Was een huis uitgestorven dan sloot men hetzelfde, totdat het later door de overheid gewit en gereinigd werd ; men nagelde groote witte latten voor de deur om eenieder voor het gevaar te waarschuwen. Vandaar nog de zegswijze : « Er zijn latten aan 't huis » om te beduiden : « Zijt voorzichtig ».

van het scheenbeen van den H. Sebastiaan. Zij werd verkregen door Jan Marcelli, zoon van Marcel en Adriana Van der Cleren, alhier den 14 october 1633 gedoopt, en waarvan de bisschop van Antwerpen, Jan Malderus, peter was. Hij verbleef te Rome in 1663 en ontving deze relikwie van Z. D. H. Octavianus Caraffa, aartsbisschop van Patras, wiens secretaris hij was. Hij zond ze aan zijn moeder den 30 April. De Hoogerwaarde Abt van Tongerlo, Albertus Ursino, ging ze afhalen en bracht ze naar Westerloo, waar ze met de drie schuttersgilden processiegewijze ingehaald en naar het huis van Mevrouw Marcelli-Van der Cleren gedragen werd. Deze edele vrouw schonk ze aan de parochiekerk. Judocus van Houbraccken, apostolisch Vicaris van 's Hertogenbosch, keurde de vereering van de relikwie goed. Sedertdien werd zij er in groote eer gehouden en van alle kanten kwamen bedevaarders er de hulp van den H. Sebastiaan afsmeeken. In het jaar 1669, toen de pest wederom in onze streken schromelijke verwoestingen aanrichtte, begaven zich verscheidene dorpen processiegewijs naar Westerloo om door de voorpraak van den gevierden heilige van deze gevreesde ziekte bevrijd te worden (1).

Hoezeer het volk, in die tijden zoo dikwijls door besmettelijke ziekten geteisterd, zijn vertrouwen in den bijstand van den hemel stelde, toont nogmaals het verhaal van de volgende gebeurtenis (2). In 1682 was er een groote veeplaag uitgebroken. De pastoor van Westerloo, Corijns, hield een biddag en ging gedurende drie opeenvolgende dagen, den 12, 13, 14 October, in processie; 1° tusschen Wesel en Vispoel omtrent Gnepen dijk; 2° naar Zoerle-Parwijs aan de Heibloom; 3° naar Gelindel, en droeg elken dag een gezongen mis op ter eere van O. L. Vrouw, St. Sebastiaan en St. Lambertus, met den zegen van het H. Sacrament. Koeien, paarden en varkens werden ter plaatse gebracht, met het Hoogwaardig Sacrament gezegend en besproeid met wijwater. De ziekte maakte bitter weinig slachtoffers te Westerloo.

Benevens pest en oorlog, de doodende geesels van dezen

(1) Vichet, o. c., bl. 103-104.

(2) Taxandria, 1933.

tijd, heerschte toen ook nog 'n andere plaag, namelijk de Retorsie (3). De Retorsie of de katholiekenvervolgving had zich op 't einde van het vorig tijdvak, in 1632-1633, tot onze Kempen uitgebreid. Zij deed zeh ook te Westerloo gevoelen. Eenigen tijd na 1633 moest pastoor Cornelis Marcelli, evenals andere geestelijken, voor de vervolging der Geuzen vluchten. Hij nam zijn intrek te Diest. De parochiekerk was gesloten en de kerkelijke diensten, zelfs de uitvaarten, geschiedden (in 1637) in de kapel van het kasteel (1).

Opmerkenswaardig is het vast te stellen hoe in deze ongeluksperiode het volk zich toch niet liet ontmoedigen en, als tusschen twee buien in soms eens een zonnestraal doorbrak, het van die rustige tijden gebruikt maakte om het geleden kwaad te herstellen. De Sint Lambertuskerk onderging aanzienlijke verfraaiingswerken. In 1641 werd O. L. Vrouwaltaar hersteld. Het St. Katelijnealtaar van het voormälig gasthuis werd naar de parochiekerk overgebracht (nu St. Sebastiaan's altaar) en door Z. D. H. Josephus, bisschop van 's Hertogenbosch, den 18 Dec. 1644 gewijd ter eere van de HH. Lambertus, Katharina en Dimfna. Voor het H. Sacrament brandde een lamp waarvoor het kasteel het smout bezorgde (1649). De broederschap van den H. Rozenkrans was in vollen bloei (1656). Jan Bruynsels, van Mechelen, plaatste een nieuw orgel (1661-1662) en 't jaar daarop betaalde men aan Poortmans 101-18-0 gulden voor snijwerk aan de orgelkas en 300-0-0 gulden aan den orgelmaker van Mechelen. Het klokkengelui van de kerk van Westerloo moet merkwaardig geweest zijn want ze bezat op 't einde der 17^e eeuw vier klokken. Zij droegen als opschrift : 1° Sancte Lamberte ora pro nobis. D. Godfridus Coryns pastor. Joannes et Josephus Plumere me fuderunt a^o 1679. (Deze was waarschijnlijk de tiendeklok) ; 2° D. O. M. Hljlige Maria onse hope bidt voor dese gemeynte. Joannes et Josephus Morlet me fuderunt a^o 1699 ; 3° SS. Lamberte et Sebastiane o. p. n. tempore

(1) Fl. Prims. Antwerpiensia, 1931, bl. 136-144.

(2) Archief Tongerloo.

D. Jacobi de Rest satrapae et scabinorum Westerl. a° 1699 ; 4° geen opschrift (1).

Jammer genoeg werd er tusschen 12 en 13 November 1679 een heiligschendende diefstal in de Kerk gepleegd. Een zilveren remonstrans, een communiekop (ciborie) en andere kostelijke voorwerpen werden geroofd. Onnoódig te zeggen dat deze diefstal bij den ijverigen pastoor Corijns en de vrome parochianen een diepe verslagenheid te weeg bracht.

Hoe rijk de pastoors ook hun kerk wisten te stoffeeren, toch viel er soms wel al een haar in de boter bij het bestuur van hun parochie. Pastoor Corijns kreeg moeilijkheden met den drossaard De Rest. De oneenigheid verscherpte nog toen in 1683, E. H. De Bye, kapelaan van het kasteel, op aandringen van De Rest een doopsel toediende in de slotkapel zonder toelating van den pastoor. In 1708 ontstond er een geschil tusschen den pastoor D. Pauli en de schepenen met den drossaard die de pastorale goederen, zelfs de geamortiseerde, wilden bezetten met quartierslasten, enz. De neef van den pastoor, advocaat Pauli, nam de zaak in handen en verkreeg van den Souvereinen Raad van Brabant een besluit ten voordeele van den pastoor. Dezelfde herder verzette zich kranig tegen het schenden der kerkelijke goederen, vooral naar aanleiding van een stuk land in de Zavelstraat, door den markies van Westerloo bij het aanleggen zijner dreven, geschalmd. Na wat procedeeren haalde de pastoor gelijk en verkreeg dat de dreef naar Zoerle niet verder zou getrokken worden. Van het land « De Scheffaert » moest hij wat verliezen, maar hij ontving hiervoor een ander stuk « De Schommen ».

Konflikten tusschen twee besturen op de zelfde plaats vindt men overal en soms hebben beide twistenden gelijk : de eene in 't verdedigen van zijn recht, de andere om 't goede en 't nuttige van de verandering. Dit zien wij nu wederom in twee groote kerkelijke gebeurtenissen die te Westerloo veel stof opjaagden : de scheiding der parochiën van Ramsel en Zoerle van de moederkerk. De moederkerk hield natuurlijk aan iets dat zij van oudsher had bezeten, terwijl filialen,

(1) Ibidem.

ver van den stam verwijderd, maar bloeiend en groeiend, streefden naar zelfstandigheid !

Ramsel, burgerlijk onder Herssel en kerkelijk onder Westerloo, bezat reeds in 1660 een kapel (quarta capella) aan St Hubertus toegewijd waar men de goddelijke diensten verrichtte. Wanneer Tongerloo in dien tijd de pastorie van het daarnevens gelegen Oisterwyk verkreeg, moest de aangestelde willeheer de twee kerken bedienen. De pastoor vond geen pastorie te Ramsel, vestigde zich te Oisterwijk en liet er de doopvont van Ramsel heenvoeren. Het volk was daarover mistevreden. De apostolische vicaris van 's Hertogenbosch Petrus Govaerts, waarvan Ramsel afhing, stelde een einde aan de moeilijkheden met er in 1704 'n wereldlijken priester, Mathias Boogaerts, te benoemen aan wien hij in 1709 den titel van bestendig kapelaan schonk (1). Het jaar daarop, den 15 Januari 1710, richtte de markies van Westerloo, die er de groote tiendcheffer was samen met den abt van Tongerloo, een confrerie op ter eere van St. Hubertus, bijzonder patroon tegen de razernij. Het reglement uit 24 artikels bestaande, heeft veel gelijkenis met dit der oude schuttersgilden, uitgenomen dat men niet ter schieting ging. De confreres compareerden met trommel en vendel op de kerkwijding (kermis) in hun oude moederkerk van Westerloo en vergezelden de processie met flambeeuwen (2).

Grootere moeilijkheden ontstonden met de scheiding van Zoerle. Sinds geruimen tijd zochten de inwoners van deze parochie zich af te scheiden van de moederkerk, daar zij het moede werden zoo verre naar Westerloo te gaan. De apostolische Vicaris van 's Hertogenbosch, aan welk bisdom Zoerle toebehoorde, hakte den knoóp door, den 7 April 1703 t'akkoord met de twee tiendcheffers den markies van Westerloo en den Prelaat van Tongerloo. Zoerle-Parwijs, Zoerle-Westerloo, Gelindel, Daamseinde, Straateineinde en Heultje werden van Westerloo gescheiden en de kapel van St. Nikolaas werd in parochiekerk veranderd. Kanunnik Kasper De Bie van Tongerloo werd tot pastoor aangesteld. De pastoor

(1) AHEB., VI, 1869, 93-100.

(2) Reglement ter pastorie van Ramsel.

van Westerloo, L. Schroyens, verzette er zich hevig tegen. Een proces ontstond, dat maar eerst den 4 December 1733 zijn beslag kreeg door een keizerlijk besluit, na een bezoek ter plaatse van Z. Em. den Kardinaal Thomas Filip d'Alsace. De heeren van Tongerloog gingen voort met de parochie te bedienen (1). Een eigenaardig gebruik stond in den akt van oprichting vermeld : de nieuwe parochianen van Zoerle, die hun eerste communicatie gedaan hadden, moesten jaarlijks op het wijdingsfeest der moederkerk processiegewijs naar Westerloo komen en tot teeken van erkenning hunner oude afhankelijkheid en betuiging van dankbaarheid, een geldstuk offeren tot onderhoud der kerk. Die van Westerloo bleven nog langen tijd met de Kruisdagen naar Zoerle gaan als aandenken van de vroegere vereeniging.

(1) AHEB., VI, 1869, 76-93.

IX.

OOSTENRIJKSCH TIJDVAK.

(1715-1794).

WESTERLOO'S VERDERE VOLTOOIING.

Karel VI begon zijn regeering onder slechte voorwaarden ter oorzake der Hollanders die krachtens het Barreel-Verdrag op 's lands kosten garnizoenen aan de Fransche grenzen legden. Na zijn dood (1740) volgde zijn dochter Maria Theresia hem op. Deze keizerin werd door haar volk bemind, zoowel als haar schoonbroeder, de landvoogd prins Karel van Lorreinen. Alhoewel ze landbouw, handel en nijverheid beschermde beleefde men toch een periode van verval. Zij en de landvoogd stierven in 1780. Haar zoon Joseph II nam toen het bewind in handen. Deze keizer had goede hoedanigheden, maar behecht als hij was met de philosophische denkbeelden van zijn tijd hield hij geen rekening met de geestgesteldheid van zijn volk, deed in eens te veel veranderingen in Kerk en Staat, zoodat de bevolking gekwetst in haar godsdienstige en burgerlijke vrijheden tegen hem opstond. De Brabantsche Omwenteling, die in de Kempen grooten bijval verwierf, brak uit. De prelaat van Tongerlo G. Hermans, steunde ijverig de Patriotten, die een schoone zegepraal te Turnhout behaalden den 27 October 1789. De onafhankelijke Staat van Brabant kwam tot stand. Ongelukkiglijk waren de Patriotten verdeeld en de Republiek duurde slechts een goed jaar. Na de dood van keizer Joseph in 1790 onderwierp zijn broeder Leopold II wederom het land. Onder zijn opvolger, Frans II, daagden de Fransche Republikeinen op en na de veldslagen van Jemappes, Neerwinden en Fleurus (1792-1794) bleef België aan Frankrijk gehecht.

De veldmaarschalk de Merode had in de voorgaande periode een werk begonnen dat hij nu ging voltrekken. Wes-

terlooo bereikte voor deze tijden het hoogtepunt van zijn volmaking. De wel aangelegde dreven maakten van het dorp iets eenigs ; de veranderingen aan Kerk en Kasteel stelden de kroon op het werk. De markies verbleef dikwijls op het kasteel. Vele verfraaiingen werden er van buiten aan toegebracht en van binnen werden de muren bekleed met kostelijke tapijten, gewrochten van Josse De Vos uit Brussel, die er hedendaags nog prijken. Menig feest bracht ook leven onder het volk. Zoo wilde de heer dat de geboorte van den aartshertog, in 1716, zeer plechtig gevierd werd. Hij liet de kerk behangen met zijn schoonste tapijten, het hoogaltaar versieren met zijn kostelijk zilverwerk en een schitterend troonhemel plaatsen. De gemijterde abten van Tongerlo en Averbode vereerden het feest met hun tegenwoordigheid en de prelaat van Averbode officieerde in pontificaal gewaad. De kanunniken van Gheel waren ook aanwezig. Meer dan 4000 boeren, volgens het verhaal van den maarschalk, stonden onder de wapens. Twaalf kanonnen waren opgesteld en schoten onder het Te Deum en den disch welk op 't kasteel aan de overheden was aangeboden. Zulk heerlijk vertoon maakte een buitengewonen indruk op de inwoners. Het kenschetst nogmaals de grootsche opvattingen en de vaderlands-liefde van den maarschalk.

Twee jaar nadien, den 9 Augustus 1718, leed hij een smartelijk verlies door het afsterven zijner toegewijde echtgenootte, die te Westerloo begraven werd. Niet lang bleef hij weduwenaar. De maarschalk hertrouwde in 1721 met prinses Charlotte van Nassau-Hadamar en bracht met zijn jonge vrouw zijn wittebroodsdagen door op het kasteel, waar haar moeder en zuster hen kwamen vervoegen. Het jaar daarop was 't dorp wederom in feest. Plechtig overhandigde de maarschalk uit naam des keizers het Gulden Vlies aan de prinsen de Rubempré en de Ligne. Een zoon werd hem alhier geboren den 16 Juni 1722 en gedoopt in de kapel van het kasteel. Na de kerstening hief de geestelijkheid plechtig een Te Deum aan en de gelukkige vader dankte uit ganscher harte de Voorzienigheid.

De volgende jaren verliepen in minder gunstige stemming.

De ontmoediging greep den maarschalk aan uit oorzaak van het geringschatten van zijn inspanningen en van de moeilijkheden die de markgraaf de Prié, gouverneur der Nederlanden, hem in 1723 berokkende. Hij leefde stil en mijmerend op zijn burcht, bekommerd om het betalen van de schulden door hem gemaakt in den dienst van het Vaderland, voor de verbetering van zijn landen en de verfraaiing van zijn domein. Zijn moeilijke toestand werd nog zorgwekkender uit oorzaak van de lage prijzen der granen. In 1724-1725 verscherpte die netelige toestand nog naar aanleiding van het aanhouden van een strooper uit een der dorpen van het markiezaat. Het volk koos partij voor den strooper, rukte op tegen het kasteel en zond een rekwist naar Brussel. Terwijl het onderzoek in gang was, werden de stroopers nog stouter ; dag en nacht weerklonken geweerschoten in de bosschen. De maarschalk verliet Westerloo, trok zich terug in zijn landen van Duitschland en overvallen door een beroerte overleed er den 12 September 1732 op zijn kasteel van Merode.

De herinnering aan dien grooten Merode blijft tot op onze dagen gunstig bij al degenen die zijn handelingen onpartijdig beoordeelen, met het oog gevestigd op de toenmalige tijdsomstandigheden, die de zuiverheid van zijn inzichten erkennen, en die zijn opofferingen kunnen waardeeren in het licht van de groote idealen welke hem bezielde.

Jan Willem Augustijn de Merode, zoon uit het tweede huwelijk van den maarschalk, volgde zijn vader op. Hij trouwde den 3 Juli 1742 met Eleonora Louisa Constanca de Rohan-Montauban en deed dit zelfde jaar nog zijn plechtige intrede te Westerloo. Eene dochter ontsproot uit zijn echtverbintenis. Deze markies is de laatste die in de 18^e eeuw bestendig het kasteel van Westerloo bewoonde. Hij stierf in 1763.

Zijn broeder Filips Maximiliaan Werner Mathias de Merode, komt in het bezit van het land en de heerlijkheid Westerloo, met het kasteel, de heerlijkheden Hersselt, Hulshout, Gelindel, Zoerle en Berchem, de baronij Quabeek, alsmede de tienden van Petersheim, door de leenverheffing welke in

zijn naam gedaan werd door zijn gevolmachtigde, Frans Otto, den 19 Januari 1763 (1). Hij was gehuwd in 1759 met Maria de Merode, prinses van Rubempré en Everberg, stierf te Brussel in 1773 en werd te Everberg begraven.

Na deze laatste twee Merode's die geen bijzonderen rol in Westerloo's geschiedenis speelden, verschijnt nogmaals een prachtfiguur, Willem Karel Ghisleen de Merode, in 1762 te Brussel geboren, uit het huwelijk van Filips en Maria de Merode. Hij trad in het huwelijk den 1 Juni 1778, met Maria Gravin d'Ognyes de Mastaing, prinses van Grimbergen. Door deze echtverbintenis kwamen twee groote huizen wederom bijeen, d'Ognyes en de Merode-Deynse, sinds twee eeuwen gescheiden. Zooals blijkt uit het archief der familie deed deze markies de leenverheffing van Westerloo op 2 November 1787. Hij bekleedde verscheidene bedieningen. Hij werd gevolmachtigd minister van Joseph II bij de Generale Staten der Nederlanden, werd lid van den Staat der edelen in Henegouw, burgemeester van Brussel, lid van den Senaat onder Napoleon, groot maarschalk aan het Hof van Willem I, enz.

Tijdens zijn beheer brak de Brabantsche Omwenteling uit; die zulken grooten weerklank vond in de Kempen en waaraan deze markies ijverig deelnam. Te voren was hij den Keizer getrouw gebleven, vertegenwoordigde den vorst als gevolmachtigde Minister aan het Hof van 's Gravenhage en om zijn vorst waardig te vertegenwoordigen ontleende hij zelfs 400.000 gulden, waarvoor hij zijn heerlijkheid Westerloo hypothekeerde. Wanneer hij zich in 1789 aan het Hof van Leopold, groothertog van Toscanen bevond, ontketenden de Patriotten hun opstand tegen Joseph II. De markies, alhoewel sterk aan zijn land verknocht, deelde geenszins in de beginselen noch stemde in met de hervormingen van zijn keizer. Hij sloot zich bij de Patriotten aan, nam ontslag als gevolmachtigd minister en ging zetelen in de Staten van Henegouw die hem als hun mandataris van den Staat der Edelen naar het Belgisch Congres van 1790 afvaardigden. Met overtuiging steunde hij de gezindheid der Patriotten van

(1) Archief de Merode-Westerloo. Nr. 8.

Westerloo, Tongerloo en omtrek die zoo kloekmoedig strecken vóór autaar en haard. Prelaat Hermans van Tongerloo schonk 100.000 gulden en richtte een regiment dragonders van Tongerloo op (1). De inwoners van Oolen schreven in voor een kanon, een jongeling geboortig uit Hersselt voor 50 gulden 11 1/2, het dorp Tongerloo voor 100 gulden, de ingezetenen van Hersselt voor 105 gulden, het dorp Zoerle-Parwys voor 50 gulden 6 1/4, de pastoor van Hersselt en drie dienstboden aldaar voor 100 gulden, het dorp Hulshout voor 200 gulden, de pastoor, de molenaar en 11 pachters der abdij van Tongerloo voor 392 gulden (2). Wij hebben het aandeel van Westerloo niet aangetroffen, maar wij twifelen geenszins aan de edelmoedigheid van het dorp, daar de markies, de burgemeester, de pastoor en Dokter Segers als ijverige Patriotten bekend stonden. De overwinning der Patriotten op de Oostenrijkers te Turnhout den 27 October 1789 bekroonde hun pogingen tot vrijheid en rechtvaardigheid.

Maar de Oostenrijkers verbleven nog altijd in de streek. Na den Slag van Turnhout bezette kapitein Krussern het kasteel van Westerloo met een luitenant, 60 man voetvolk, 1 brigardier en 10 paarden. Hij bracht er versterkingen aan om weerstand te kunnen bieden aan de Patriotten. In een verslag van den kapitein aan den graaf van Arberg, generaal der Oostenrijkers, op 4 November, lezen wij dat vele boeren uit Westerloo vertrokken waren en men in de huizen nog slechts vrouwen en kinderen vond (3), wat wel een bewijs is dat Westerloo's bevolking in groot getal aan den vrijheidsstrijd heeft deelgenomen. Troepen uit Aarschol, Heystop-den-berg en Berlaar voegden zich bij de Oostenrijkers op het kasteel. De generaal van Arberg kwam zelf met zijn ruitery den 7 November in 't dorp aan. Zijn inzicht was de Patriotten, die Meerhout hadden ingenomen, aldaar te verjagen en de plaats terug te nemen. Hoeft het gezegd hoe noodlottig al die krijgsbewegingen voor Westerloo waren? De toestand herinnerde aan de droeve tijden van de bezetting door

(1) W. v. Spilbeck. De abdij v. Tongerloo.

(2) Mertens en Torfs. Gesch. v. Antw., Aanhangsel, bl. 112-126.

(3) Mémoires de d'Alton, II, bl. 20.

de Hollanders en de Spanjaarden op het einde van de 16e eeuw.

Eilaas, de Brabantsche Republiek was van korten duur. Leopold II bracht het land wederom onder den Oostenrijkschen scepter. De markies van Westerloo verzoende zich met den keizer, en in 1794 bood hij aan zijn opvolger Frans II 10.000 gulden aan om de onkosten van den oorlog tegen de Fransche Republiek te dekken. Spijtig genoeg wogen al die opofferingen weinig in de balans, want dat zelfde jaar overmeesterden de Franschen voor goed België.

Overschouwen wij nu meer in 't bijzonder den toestand van het dorp in deze Oostenrijksche periode. Onder de bijzonderste huizen treffen wij aan : de Ossenkop, 1765 ; het wit Leeuwken, een brouwerij, rond 1732 ; de Weireld, 1753 ; de Koning van Spaniën, 1726 ; het Schuurken, 1792 ; het Wit Paard, aan de Kerk, 1741 ; de Marly, rond 1730 ; Pacht-hof in 't Holland, 1727 ; de Hand, oorspronkelijk de Blauwe Hand, 1748. Onder de bijzonderste Leen- en Laathoven tellen wij : het Laathof van Gestel, tusschen de Biest en de Sogge, in 1758 aan de familie van Elsacker uit Amsterdam toebehoorende ; van Passelshof ; Laathof van Leemputten ; Het Hof van Overwys, vroeger het Radt ; de Wittegracht, onder den heertgang van Zoerle, geprivilegieerd volle leen gehouden van den heer van Merode. In het begin der 18^e eeuw hield de familie de Cannart d'Hamale dit leenhof in leen en verbleef er zelf eenigen tijd ; Laathof de Hultken (Heulije) onder de heeren van Westmeerbeck, 1769 ; Leenhof van Jonker Adriaens van Bruymeyr, 1769 ; Laathof en Leenhof « den Verloren Cost » gelegen bij de pastorie, met grachten, landen en weiden, groot 4 bunders, « salvo justo met den leenboeck en chynsboeck, leen en laethof, mitsgaders de juridiotic en gerechtigheid van 't erven en 't onterven ». 't Behoorde aan den prelaat van Tongerlo. Frederik graaf van Gronsveld, Diepenbrock, heer van Woestwesel, stelde den 16 December 1742 den schout van Tongerlo, Theodorus van Roy, als meier dezer hoven aan (1).

Niet zonder belang is het de namen te kennen van eenige

(1) Archief van Tongerlo.

aanzienlijke familiën die toen te Westerloo huisden en die wij trekken uit de begrafenis- doop- en verkoopboeken van 't dorp, o. a. : E. B. Dillen, priester, rector der Latijnsche school, + 1735 ; G. L. Coomans, notaris te Westerloo en meier van Hersseft, + 1758 ; A. A. Herla, rentmeester van Zijn Excellentie, + 1745 ; B. Evenepoel, secretaris van Zoerle-Parwys, + 1745 ; E. A. M. E. de Cannart d'Hamale, gedoopt in 1736 ; Cathrien van Steenbroeck, stichster van veel jaartijden, + 1755 ; Maria Francisca de Haut, weduwe Bosquet, + 1770 ; Maria Elisa Halloint, + 1764 ; M. M. Elinx, vrouw H. Dillen, + 1763 ; Willem Stiers, weduwnaar van Maria Mathei, + 1767 ; J. B. F. van Genechten, geneesheer, + 1771 ; F. Helsen, vroeger pastoor in Oosterseel (Vlaanderen), + 1777 ; C. R. Van der Plancken, priester, rector der scholen, 8 Februari 1751 ; A. C. Halloint, vrouw van Dr. N. De Bal, + 1777 ; J. B. Rens, staatsontvanger, onderwijzer en organist, + 1774 ; M. M. Coomans, weduwe K. Percy, + 1777. Verder de familiën De Bie, Verbiest, Zegers, Lepage, Hoens, Van Gansen, Caers, Teniers, Meynckens, van Halle, Bourbon, Verachtert, Van Schoubroeck, Helsen, enz.

Uit deze families ontsproten telgen die Dorp, Kerk en Land eer aandeden. Leenaart Thys, te Westerloo geboren, trad de Benedictijner abdij van Vlierbeek (Leuven) binnen, werd provisor, abt, en ontving den 10 Decemper 1752, den mijter en de pontificalia uit de handen van Kardinaal Thomas-Philippe. Hij was bovendien afgevaardigde in de Staten van Brabant ; hij overleed den 16 Augustus 1772 (1).

Gysbrecht Halloint, ook alhier geboren, nam het witte kleed van St. Norbertus aan te Averbode, bekleedde achtereenvolgens het ambt van kapelaan te Keizerbosch, prior, pastoor te Rummen en werd tot abt zijner abdij gewijd den 3 April 1749. Hij overleed den 15 Februari 1778, na als assessor in de Staten van Brabant gezeteld te hebben (2).

Theresia Verbiest, geboren te Westerloo omstreeks 1717, was de laatste abdis van St. Bernardusdal te Diest. Zij ont-

(1) Annales Ac. Arch. Belg. XXVIII, 1872, bl. 547.

(2) De Norb. Abdij v. Averbode, bl. 227.

ving deze waardigheid in 1787 en stierf te Diest den 7 Juli 1800 (1).

Hier leefde ook in dien tijd een zekere Mendes die het tot vermaard koperslager bracht en kandelaars en andere stukken voor de kerken vervaardigde, o. a. voor de kerken van Zoerle en Westerloo.

Terloops stellen wij vast dat het onderwijs in 't dorp voortreffelijk werd gegeven. De Latijnsche school bloeide rond 1751 onder 't bestuur van priester C. R. van der Plancken en de lagere school werd goed gevolgd. Deze laatste was gebouwd op den grond der kerk ; de meester (in 1754 J. B. Du May) werd betaald uit de inkomsten van het gewezen gasthuis. De wethouders en de pastoor stelden hem te samen aan. Kinderen van Hersselt kwamen ook te Westerloo ter schole. De schoolmeester mocht, ingevolge schrift van drossaard Mangelschots, van hen 10 stuivers voor 3 maanden vragen, doch hij eischte er maar 7 uit eigen beweging. De kinderen van Westerloo betaalden 5 stuivers. Het programma der school luidde, zoo blijkt uit het vonnis van den Souvereinen Raad van Brabant op 23 Juli 1754 over een schoolgeding tusschen Westerloo en Hersselt : « het leeren lesen ende schrijven, mitsgaders tot het leeren der beginselen van de christelijke religie » (2).

Op bestuurlijk gebied maken wij gewag van de rent Pacheco, sedert 1723 onder dien naam gekend, en die een zware schuld uitmaakte, voortgekomen uit de gedurige leeningen (over de 40.000 gulden) die de gemeente sinds 1651 wegens militaire prestaties had moeten aangaan. Vroeger leende men tegen 5 procent, maar in 1723 kwam de gemeente t'akkoord met de fondatie Douairière Pacheco, gravin van St. Remy te Brussel, en verkreeg een kapitaal van 21.800 gulden tegen 3 procent. Met die somme legde zij andere schulden af. De interesten werden regelmatig betaald tot Sint Andries 1795. Vele moeilijkheden ontstonden over deze rent die slechts gedeelgd werd op het einde der 19^e eeuw (3).

(1) Brabantsch Museum, bl. 417.

(2) Zie over deze lagere scholen in de Kempen : *Taxandria*, 1932, bl. 39, en 1934, bl. 10 en vlg.

(3) Sterckx. Westerloo, bl. 54-60.

Buiten deze bezwarende rente bestonden er nog andere kwestieuze punten, o. a. de geschillen tusschen Westerloo en de abdij van Tongerlo over het bruggeld aan de Marly, het verhef van den windmolen te Heesewyk, het stellen van de palen op het Swertheyken, het albetalen der wederzijdse cijnsen, het stellen der limieten van de tienden tusschen de parochianen van Westerloo en Herssell, de dreef naar Overwijs, de palen der plaats te Oolen, het plein van Strateneynde, de derde boom (1).

Daar de landbouw, de voornaamste economische hulbron was van Westerloo, volgde de bevolking, die reeds vroeger geijverd had om moerassen droog te maken, bosschen uit te roeien en heide te ontginnen, met belangstelling de ontwikkeling der heidepolitiek welke door de decreten van Maria Theresia werd begunstigd. Met het oog op de vruchtbaar-making harer gronden sloot zij zich aan bij de haar omringende heidedorpen om het ontwerp te verwezenlijken van het graven eener vaart van Gheel tot Lier, doorheen de Zuid-Antwerpsche Kempen. Trouwens in haar uitvoer van graan, boter, hout, waardoor haar « industrie, neirstigheyd en spaersaemheyt » boven die der andere Kempenaars stonden, in de « immense heyden die roepen om gedefrischeert te worden » en gezien de schaarschheid der verkeerwegen, zoude die vaart haar veel helpen. De abt van Tongerlo, G. Hermans, stond aan het hoofd der beweging. Afmetingen werden gedaan door landmeter A. Meulemans, berekeningen opge-maakt, en men schatte de oukosten op ongeveer 35473 gulden. Daarop knoopten de leiders onderhandelingen aan en openden inschrijvingen. Spijtig genoeg, wanneer zij de verwezenlijking nabij waren, brak de Brabantsche Omwenteling uit die alles stop zette (2).

Graaf Willem Karel Ghisleen de Merode was de onderne-ming ook genegen, des te meer daar hij, zooals zijn voorzaat, het heideontginnen op 't oog had. Vele eigenaars lieten de heiden zoo maar onaangeroerd liggen, omdat zij ten achter waren in het kwijten van heerlijke cynsen over die heiden.

(1) Archief Tongerlo.

(2) A. Erens, *Taxandria*, 1934, bl. 52 en vlg.

Graaf Filips Mathias de Merode had reeds den 10 Februari 1765 een octrooi van den Raad van Brabant verkregen om een deel heiden, gelegen in zijn markiezaat van Westerloo, het graafschap Oolen en de heerlijkheden Hersselt en Hulshout, te mogen verkoopen. Hij wilde daarmede aan eenieder gelegenheid geven heiden te ontginnen (1). De Pastoor van Westerloo was ook de heidepolitiek genegen en gaf zelf het voorbeeld tot ontginning. Rond 1771 herschiep hij drie heiden in 't Holland gelegen 860 1/2 roeden groot tot bosch, beplante een deel met eiken en elsen plantsoen en bezaaide een ander deel met mast. De gemeente bracht verbeteringen aan het « Riet » en de Nete. Het Riet werd opgehoogd en effen gelegd ; de loop van de Nete werd in 1768 verlegd. Tusschen 1747 en 1771 bouwde men op heiden en vroenten, in de meest afgelegen plaatsen, meer dan 38 nieuwe huizen en hutten, waar meestendeels een arme bevolking haar intrek nam tot last van parochie en H. Geesttafel.

Zoo voltooide Westerloo in burgerlijk opzicht gedurende deze periode den opbouw van het dorp dat nu zijn hoogtepunt onder 't oud regiem bereikte.

Het kerkelijk Westerloo bleef niet ten achter. Aan het hoofd der parochie stonden ijverige herders. Zij genoten een treffelijk inkomen. Zij beschikten over de lammertienden, de saadt-tienden, de vlas-tienden, de Leuge-tienden, de tienden van het Quabeeksche blok, de tienden van de Goirbeek en Hulst, de tienden van Berchom, Quaestraat en Kipdorp en de tienden onder Zoerle genaamd 't persoonstiendeken. De abdij van Tongerloogaf hun jaarlijks een roede turf op het Hulshoutsgoor, alsmede 17 tonnen van het beste bier en 4 1/2 tonnen knechtenbier, alle weken 5 brooden gelijk er op de conventstafel gebruikt worden, item 20 pond roggebrood gelijk de knechten, item voor het paard van den pastoor een wagen hooi. Daarbij trok de pastoor nog zijn pastoreele renten en deelen der fondaties. Hoe schoon dit inkomen ook was, mogen wij niet vergeten dat de lasten der pastoors nog al hoog klommen. Zij hadden de fondatiemissen te exonereeren, de dopslasten en de quartierslasten onder Wes-

(1) Archief de Merode-Westerloo. Nr. 29.

terloo te betalen, de Coningbeden, de personeele lasten, de dorpslasten onder Herssell en onder Zoerle-Parwijs te kwijten, de cynsen, de lasten hunner pastorale goederen, de contributiën, de logementen van krijgsvolk te dragen. Wat het kostersinkomen betreft, stippen wij hier het gebruik aan van jaarlijks het costecoren bij de ingezetenen van Zoerle, Gellindel en Heultje in te zamelen, zooals de koster J. B. Dunrey dat rond 1724 deed en zooals zulks van « immemoriale » tijden geschied was.

De parochie zelf, die zeer uitgestrekt was, onderging een verandering, waarvan wij het begin in voorgaande hoofdstuk reeds vermeld hebben. Haar rechtsgebied strekte zich over drie deelen uit : 1° de plaats of de markt van Westerloo, Zoerle-Westerloo, Heultje en Geleyndel, de tijdelijke jurisdictie van Westerloo uitmakend ; 2° het deel genoemd « over 't water » ressorteerd onder de tijdelijke jurisdictie van Herssell (eenige parochianen woonden onder Gheel) ; 3° Zoerle-Parwijs ressorteerd onder het Land van Gheel. De geestelijke overheid nam er Ramsel en Zoerle van af en richtte ze met hun wijken tot afzonderlijke parochiën in. Wijze maatregel, want dikwijls ontstonden moeilijkheden tusschen geestelijk en wereldlijk Westerloo, vooral aangaande de scholen en den arme. Halen wij er slechts eene van aan : In 1751-1756 had een groot proces plaats tusschen Westerloo en Herssell. Het kwam voort uit het feit dat men noodlijdende personen uit Herssell gebracht had voor de deur van den pastoor en van den schepen van Westerloo. Herssell beweerde dat die behoeftigen moesten onderhouden worden door Westerloo en Westerloo beweerde het tegenovergestelde. De Souvereine Raad van Brabant liet zijn uitspraak geworden den 5 Maart 1756 en besloot dat Herssell zelf zijn armen moest ondersteunen, zelfs die wonend onder geestelijk Westerloo. De H. Geesttafel van Westerloo zou aan Herssell alle goederen en geldrenten afstaan ten beloope van 86 gulden onder de wereldlijke jurisdictie van Herssell.

De status der parochie Westerloo bestond dan op het einde van deze periode, in 1771, als volgt : Wesel, met 36 huizen, 200 zielen, 4 tot 5 kwartier gaans van

de kerk gelegen. — Voortjensheyde, 27 huizen, 156 zielen, op 6 tot 7 kwartieren van de kerk. — Quaeystraet, 13 huizen, 76 zielen, op een halve uur. — Kidorp, 13 huizen, 69 zielen, op een halve uur. — Bleyenbergh, 20 huizen, 88 zielen, op 5 kwartieren. — Vispoel, 25 huizen, 118 zielen, op 5 kwart uurs. — Hulst, 22 huizen, 113 zielen, op drie-vier kwart uurs. — Berchom, 28 huizen, 139 zielen. — Goorbroek, 11 huizen, 63 zielen, op een tot twee kwart uurs. — Goorcken en Overwijs, 7 huizen, 46 zielen, op een kwart uurs. — Huypensbergh, Breederijt en Hindersom-Sammel, 15 huizen, 83 zielen, op een kwart uurs. — De Plaats, 88 huizen zonder het Kasteel, 584 zielen met de bewoners van het Kasteel (1).

Alvorens dit hoofdstuk te eindigen zullen we eenige bijzonderheden mededeelen over de groote veranderingen en verfraaiingen aan de kerk toegebracht, waardoor dit tijdstip waardig afgesloten wordt. Pastoor van den Schilde verrijkte in 1725 de kerk met een zilveren remonstrans, die 182 oncen woog en 1105-2-0 gulden kostte. Ze werd vervaardigd door den zilversmid M. Buysen, van Antwerpen. De groote versierder der kerk was evenwel pastoor Aerts. In 1750 maakte hij een akkoord met Kasper Moons, beeldhouwer, en Frans Jordaens schrijverker, om een predikstoel te maken. Deze werd geplaatst in 1752 en kostte 1007 gulden. Het kunstwerk was omringd met een omheining. Eveneens in 1750 gelastte hij Jan van Ursel met het leveren, tegen 130 gulden elk, van twee beelden in zandsteen, St. Jozef en St. Jan Baptist, twee giften der prelaten van Averbode en van Tongerlo. Twee jaar later bestelde hij voor het hoogaltaar aan denzelfden beeldhouwer een beeld van St. Norbertus en van St. Ludovicus, elk tegen 60 gulden, dit laatste een gift van Hare Excellentie Vrouwe Ludovica prinses de Montauban. Daartij nog kwamen de beelden van St. Joachim, Ste Anna en O. L. Vrouw voor den Lieve-Vrouwenaltaar. En alsof geheel de hemel in Westerloo's kerk moest vertegenwoordigd zijn, beitelde meester beeldhouwer Somers, van Antwerpen, drie beelden : van St. Leonardus, St. Joannes Evangelist en St.

(1) Archief Tongerlo. Westerloo, bundel VI. Nr. 88.

Bernardus. De schilderkunst werd ook niet vergeten. Schilder Vervoort maalde 16 schilderijen van den H. Rozenkrans. De versieringlievende pastoor schonk in 1756 aan den altaar van St. Sebastiaan twee koperen pyramiden om er de reliquieën der HH. Lucia en Agatha in uit te stallen. Dit zelfde jaar nog liet hij een pachtmantel van goudlaken maken voor het processiebeeld van O. L. Vrouw, tegen 189-10-0 gulden betaald uit den offer der kerk, en der kapellen van Berchom en Huypensberg.

Het grootste werk bleef nog te doen. Pastoor Aerts zag met weemoed zijn toren vervallen, doch de tiendheffers openden niet gemakkelijk hun beurs. Hij hield stand en, vermits er toch door overtuiging niets te winnen was, begon hij den 11 April 1753, een proces met toestemming van den Markies en den Prelaat van Tongerlo. Hij won het pleit en bij uitspraak van 6 Maart 1754 moesten de tiendheffers de spil van den toren afbreken en het belfort treffelijk herstellen. De afbraak begon den 17 April en eindigde den 7 Mei. Eilaas de uitspraak van den Raad van Brabant was maar provisioneel en het proces ging voort daar de drossaard beweerde dat de toren moest hersteld worden volgens een plan door hem zelve in den raad voorgebracht. Zoo slenterde het geding tot in 1760, wanneer men na het Octaaf van Paschen aan 't werk trok. Het steenen belfort, 83 voet hoog werd bekostigd door de tiendheffers ten prijze van 10.000 gulden. De naald, 50 voet, en het kruis, 15 voet, kwamen ten laste der parochianen, zoo onder Westerloo als Hersselt, en kostten 1800 gulden. De architect was F. Tibaut uit Brussel en de aannemer-metser J. P. Dohet uit Hoegaarden. Men plaatste een chronicon in de voorzijde van den toren « cum decore lapsa resurgo », welk op het bouwjaar 1760 zinspeelde.

De pastoor was nog niet verzadigd ; er moest nog een nieuw hoogaltaar komen. O. L. Heer zou voortaan in een kostelijker omlijsting tronen. In 1763 bestelde de ijvervolle herder een hoogaltaar aan beeldhouwer Somers tegen den prijs van 230 gulden.

Als we nu een oogslag werpen op de kapellen stellen we vast dat de kapel van het Kasteel ook in die tijden aanzien-

lijk werd verfraaid te meer daar hier dikwijls de HH. Sacramenten aan leden der grafelijke familie werden toegediend. Verscheidene doopen van kinderen der de Merode's hadden er plaats. Den 4 September 1738 werd er het huwelijk ingezegend tusschen den doorluchtigen heer August Eugeen graaf van Salm en haar Excellentie Sabina Maria Josepha Elisabeth prinses van Rubempré en Everberg.

Het oud kapelleke van den Huypensberg werd afgebroken en herbouwd in 1747 ten prijze van 95 gulden, betaald uit den offer der kapel. De bevolking vereerde er een oud Lieve-Vrouwenbeeldje dat volgens de overlevering zou gesneden zijn uit den boom waaraan het mirakuleus beeld van Scherpenheuvel werd gevonden.

Hiermede sluiten wij de geschiedenis van Westerloo onder het oud regiem af, waarin de lezer de opkomst en de voltooiing van deze gemeente in middeleeuwschen en christelijken geest heeft kunnen nagaan met zijn afwisseling van bloei en ellende.

FRANSCHEROVERHEERSCHING EN HOLLANDSCH BESTUUR.

(1792-1830)

HET NIEUW REGIEM.

De 18^e eeuw eindigde te midden vervolging en ellende. België, eenvoudig aan Frankrijk geannexeerd, onderging den zwaren druk van de Fransche decreten tegen den godsdienst en het oud regiem. De hedendaagsche tijden ontstaan, gebouwd op de beginselen van 1789 in den zin van de wijsgeerige gedachten der encyclopedisten. De kloekmoedige Boeren verzetten zich tegen de uitroeiing van den godsdienst en de hatelijke conscriptie en strijden voor Audaar en Haard (1798), vooral in de Kempen. Consul Napoleon maakt een einde aan de Republiek, richt het Keizerrijk op, brengt verzachting, sluit een concordaat met Paus Pius VII (1801), maar misbruikt zijn macht om als een tiran op te treden en geheel Europa te vuur en te zwaard te zetten. Intusschen begunstigt hij den handel en de haven van Antwerpen. De boekdrukkunst wordt voor 't eerst in de Kempen beoefend in de abdij van Tongerlo en te Turnhout door Corbeels en later Brepols. De bisdommen Antwerpen en 's Hertogenbosch verdwijnen en geheel de Kempen komt onder het aartsbisdom Mechelen. Bij het verdrag van Weenen (1814) eindigt de heerschappij van Frankrijk over ons land. De mogendheden beslissen over de Nederlanden en brengen Noord en Zuid tesamen onder den sceppter van Willem van Oranje. Deze koning sloeg de hand aan hetgeen de Belgen het dierbaarst was : vrijheid van godsdienst, onderwijs, pers en taal, gelijkheid van rechten. In zijn koppigheid verloor hij de Zuid-Nederlanden. Waarheidshalve moeten wij bekennen dat hij den voodruitgang van nijverheid en landbouw ter harte nam.

Westerloo volgt nu de politieke stroomingen dezer tijden. De gemeente maakt deel uit van het Departement der Twee-Neten, hangt af van het arrondissement Turnhout en wordt tot kantonhoofdplaats verheven met zetel van een vrederecht dat zich uitstrekt over de dorpen : Hersselt, Houtven, Hulshout, Morkhoven, Oevel, Tongerloo, Veerle, Vorst, Zoerle, Westmeerbeek en Eynthout. Elke gemeente wordt bestuurd door een municipaal agent en zijn toegevoegde, maire of burgemeester. Westerloo als kantonplaats had ook aan haar hoofd een municipaliteit samengesteld uit municipaal agenten van haar ressort met een president. Daar was een commissaris aan toegevoegd om over de uitvoering der wetten te waken.

Den 25 nivôse van het jaar V (14 Januari 1797) benoemde de centrale administratie van het Departement nieuwe veldwachters : Peeter Verswijfel, Jan Boset, Frans van Calsteren. Zij trokken elk 400 livres per jaar. Hun kleeding bestond uit een blauwen jas, roode vest, geel of wit lederen broek en een kapoot. Zij droegen als kentekens : lakenschen schouderband in de republikeinsche kleuren met de letters G. C. Westerloo.

De gemeente wordt bestuurd door den maire Coomans en het vrederecht door den vrederechter Wuyts, bijgestaan door den griffier Baur, en vanaf 1808 door den vrederechter Karel Coomans.

Westerloo en Varendonk maken een gemeente uit.

Wij hebben nu volop de plagerijen van de Fransche Republiek te verduren, doch kranig treden bestuur en bevolking op om rond 't kruis de oude vrijheden hunner vaders met eere te verdedigen. De vrederechter klaagt het wangedrag van den commissaris van het uitvoerend bewind aan. De municipaliteit weigert de wet over de politie van den eeredienst af te kondigen. Vijandige betoogingen tegen Frankrijk grijpen plaats. 't Zijn twee Westelaren, Joseph Emmanuel van Gansen en Albert Meulemans, die zich aan het hoofd der beweging stellen en hun namen onsterfelijk maken in den Kempischen Boerenkrijg. Handteekeningen worden rondgehaald om protest aan te teekenen tegen de

afschaffing der geestelijke gestichten en om ze te herstellen. De nabijgelegen abdij van Tongerlo wordt hier in 't bijzonder bedoeld. Valsche aanteigingen doen de ronde en Van Gansen en Meulemans worden beschuldigd handteekeningen voor de Withceren afgeperst te hebben. Eilaas al hun pogingen mislukten en op 6 December 1796 brak het droevige oogenblik aan dat de kanunniken hun eeuwenoude abdij moesten verlaten. De municipaliteit van Westerloo weigert het lichten der zegels in 't klooster bij te wonen. Op haar beurt ondergaat de parochie de vervolgingen harer vijanden. De uitwendige teekens van den eeredienst worden op bevel der Franschen weggenomen en de kerk wordt gesloten. Niet-tegenstaande dat geschieden de goddelijke diensten in 't geheim in 't huis der familie Pecters. Nadien werd de kerk geopend daar de dienstdoende priester den eed tegen het koningdom had afgelegd.

De Kempenaars zijn het spel beu en met Corbeels. Van Gansen, Meulemans en andere leiders vormen zij een legertje dat moedig voor Autaar en Haard tegen den Franschen dwingeland ten strijde trekt. Westerloo zelf leverde een groep van over de 70 kloeke jongens. In de maand October 1798 zijn de Boeren, door Frankrijk voor Brigands gehouden, tusschen Herssel en Zoerle-Parwys samengerot, luiden de stormklok te Herssel en zien met blijdschap 200 man zich bij hen aansluiten. Zij trekken op Westerloo om zich te wreken over het bestuur van 't kanton, dat de wetten op de hatelijke conscriptie had afgekondigd. In 't dorp aangekomen vallen zij bij den secretaris binnen, ontnemen hem zijn sleutels, kappen den vrijheidsboom, door de Franschen geplant af, plunderen de municipaliteit de bureelen van den vrederechter en van den commissaris van het uitvoerend bewind en verbranden de papieren en de archieven om de namen der jongelingen aan de conscriptie te ontduiken (1). Zij stappen nu verder op naar het Kasteel, door de Franschen bezet, bemachtigen het en drijven de Sansculotten op de vlucht. Westerloo was gezuiverd en bleef ijverig den strijd voortzetten. Te Turnhout, Herenthals, Moll, Meerhout, over-

(1) A. Orts. La guerre des Paysans, bl. 122-123.

al vechten de dappere Jongens als leeuwen onder de witte vlag geteekend met het rood kruis.

Doch cilaas zij moesten het onderspit delven voor de overmacht der Republikeinen. Hun heldenmoed had alleen gediend om te toonen hoe zij aan echte vrijheid en onverminkten godsdienstzin hielden en zij niet gemakkelijk lieten ontnemen wat hun heilig en eerbaar recht was. De twee Westelsche leiders Van Gansen en Meulemans stierven als martelaars. Hun namen zullen immer met eerbied en bewondering door het nageslacht uitgesproken worden.

Westerloo kreeg een Fransch garnizoen. Van hier uit zette kapitein Jardon de actie voort tegen de zelfopofferende Boeren.

't Werd stiller. Nu begon de verkooping der goederen van geestelijken en uitwijkelingen. De markgraaf de Merode, alhoewel uitgeweken naar Duitschland, had de Jongens vurig aangemoedigd en ondersteund. Zijn goederen werden aangeslagen; het Kasteel van Westerloo werd verkocht. Op 9 en 14 floréal jaar VII (29 April en 3 Mei 1799) kwamen ze onder den hamer te Antwerpen. Het Kasteel met zijn aanhoorigheden (6 bunders), de warande met 10 dreven (23 bunders), waar meer dan 8000 boomen in groeiden, stonden geschat op 300.000 fr. De windmolen onder Westerloo nabij Zoerle met huis en aanhoorigheden was geschat op 80.000 fr.; de windmolen te Hersselt op 72.000 fr.; de molen te Buel op 72.000 fr. (1). De heer J. C. della Faille, van Antwerpen, kocht het kasteel en andere goederen voor 1.138.500 fr. Zoo 't schijnt had hij er 'n hypotheek op, welke later door den graaf werd afgelegd. Aldus kwam de familie de Merode-Westerloo na de troebele tijden wederom in 't bezit harer goederen.

Intusschentijd had de consul Napoleon, gesteund door het Republikeinsch leger, zich tot keizer doen kronen en hield nu het lot van Frankrijk en van de Nederlanden in handen. Graaf de Merode werd van de lijst der uitwijkelingen geschrapt, kwam naar België weder, werd door Napoleon begunstigd, werd maire van Brussel en zetelde in den Senaat

(1) Archief de Merode-Westerloo. Nr. 13.

waar hij opkwam tegen de spoliatie der kerkelijke goederen en speelde verder een grooten rol in het beheer. Westerloo was erg verlaten, daar de Franschen er schrikkelijik hadden huis gehouden en de Graaf er maar van tijd tot tijd eens verscheen en gewoonlijk te Everberg verbleef. Langzamerhand kreeg hij zijn goederen weder en herstelde zooveel mogelijk de schade aan Westerloo toegebracht.

Na den val van Napolcon en de vereeniging van België met Holland sloot de Graaf zich aan bij koning Willem, in wiens gunst hij hoog aangeschreven stond, maar tegenover wien hij toch altijd onafhankelijk bleef. Hij liet zijn meening kennen over de verdrukkende wetten van het landsbestuur, trad tot de Unie van liberalen en katholieken toe om de nationale wantoestanden te doen ophouden en teekende in 1829 bovenaan de lijst de petitie ten voordeele van de vrijheid van onderwijs en drukpers. Hij stierf te Brussel den 18 Februari 1830 en werd te Everberg begraven.

Buiten hetgeen wij reeds hebben aangehaald leveren deze twee tijdvakken van het Fransch en Hollandsch bestuur weinig bijzonders op voor Westerloo. Als parochie kwam het dorp, bij de oprichting der nieuwe bisdommen in 1801, onder het aartsbisdom Mechelen en bleef onder de dekenij Gheel. Gemeente en inwoners trachtten zooveel mogelijk de schade van het einde der 18^e eeuw te herstellen. Sedert het begin der 19^e eeuw hadden twee jaarmarkten plaats, den 14 Maart en den 8 November, waarop een groot aantal varkens te koop werden gesteld.

In de jaren 1810-1814 bestond er een Fransche school waar kinderen van Westerloo en onliggende gemeenten het onderwijs ontvingen.

Tijdens het Hollandsch bestuur nam Jac. Norb. Verbist het burgemeesterschap waar en werd ter zijde gestaan door den secretaris Fr. X. Geerts die reeds onder de Franschen dit ambt had vervuld. Volgens een verslag van den landmeter J. L. Weesen, van 15 Juni 1817, werd de gemeente in 5 wijken verdeeld :

Wijk A. Voortkapel, groot 514.70.05 ha.

Wijk B. Dorp groot 573.67.70 ha.

Wijk C. Gooreynde, groot 307.18.40 ha.

Wijk D. Heultje, groot 855.65.45 ha.

Wijk E. Wittegracht, groot 402.68.20 ha.

De grenzen waren toen als volgt : N. Morkhoven en Tongerlo ; O. Gheel ; Z. Hersselt en Westmeerbeek ; W. Hulshout en Wickevorst. Zoerle-Parwys lag in 't midden van Westerloo.

De gemeente trok in 1824 een gebouw op, op 't kerkhof tegen de Zuidzijde van den kerktoeren. Hierin zetten katholieke priesters het Latijnsch onderricht van voorheen voort onder het toezicht en met de ondersteuning van het Hollandsch bestuur. Daarom noemde de bevolking weleens deze school : de jansenistische school. De leeraren J. B. Orbaen en Eg. Landuyt gaven in 1828 en 1829 hun ontslag en werden niet vervangen. De rector C. I. M. Inkrott in 1827 benoemd zette alleen het onderwijs voort totdat het in 1830 te niet ging, slechts 12 leerlingen tellend.

In den omtrek, langs de Zuid Oostzijde, stond de lagere gemeenteschool.

Alhoewel het Kasteel leeg geplunderd was door de Franschen werd het na hun vertrek toch bewoond. Den 15 April 1825 stierf er de E. H. Mich. Jos. Barth, gewezen kanunnik van St. Dimfna te Gheel, als rentmeester en officiant van den Weledelen heer Graaf de Merode-Westerloo.

(Wordt voortgezet.)

De Romaansche Doopvonten van Oostmalle en Tielen.

BRONNEN VOOR DEZE STUDIE :

- LES FONTS BAPTISMAUX DE ZEDELGHEM, door Th. Ronse, pastoor te Zedelghem.
ARCHITECTURE EN BELGIQUE, van Schayes 1840.
TOERISME, 10e jaarg. Nrs. 1, 3, 10. Ronse, pastoor en Bossier Walter.
COURS D'ARCH. RELIGIEUSE, J. M. Lechanteur, Liège 1930.
ARCHEOLOGIE CHRETIENNE, van K. Reusens, 1885, Leuven.
LES ORIGINES DE L'ART. A ANVERS, P. Rolland, 1931.
WEST BRABANT, De Sikkel, Antwerpen.
DE KEMPEN, De Sikkel, Antwerpen.
REVUE DE L'ART. CHRETIEN, L. Cloquet, 1895 T. VI. Les fonts romans de Tournai.

VOORWOORD.

De steenen doopvonten zijn in gebruik gekomen rond de XI en XII eeuw. Eene economische oorzaak ligt aan den ondergrond van hunnen oorsprong. De tijden lieten 't niet toe, zoo is het te denken, om doopkapellen te bouwen, en in menige kerk verzon men tafels op vier pooten, waarin een metalen bak, gewoonlijk in koper, het water bevatte voor de indompeling der kinderen, en volgens zekere schrijvers zou er aan deze metalen doopvont een vijfden steun zijn bijgebracht om het scheuren te beletten, zoodat hieraan de vorm der oude Romaansche vonten zou toe te schrijven zijn.

Reden tot het afschaffen der indompeling in onze landen is zeker het klimaat, dat in wintertijd een gevaar voor de gezondheid der catechumenen daarstelde, bijzonder op den Zaterdag voor Paschen, niet zoozeer op den Vigiliëdag van Sinxen, dagen op de welke het Doopsel door indompeling plechtig werd toegediend.

Wij betuigen hier dank vooral aan den Heer Eggers, onderwijzer te Oostmalle en woonachtig te Tielen, die ons vele

Oude sloepvat van Oostmalle

inlichtingen en foto bezorgde voor deze mededeeling ; alsook aan Z. E. Deken De Winter van Herentals die ons de foto van zijn doopvont bezorgde.

* * *

Alvorens het onderwerp aan te vatten zal het goed wezen nogmaals een woordje te zeggen over den Romaanschen stijl in voege van af de VIIIe tot de XIIe eeuw.

De Romaansche stijl zou volgens de laatste bevindingen of gegevens der wetenschap niets anders zijn, dan de Karolingsche Kunst, toepasselijk gemaakt of uitgewerkt door het genie eigen aan iedere landstreek die deel uitmaakte van het keizerrijk van Karel den Groote, en dus niet die kunst die zich in West-Europa uit de Romeinsche ontwikkelde. Het ligt niet in onze bedoeling eene oplossing te brengen in een zoo betwiste kwestie, iedereen kan het eens worden met het antwoord dat het romaansch tijdvak gaande van de XIe tot de XIIIe eeuw het tijdvak is van den rondbogenstijl.

Vermits het hier maar gaat over een onderdeel van de Romaansche Kunst, namelijk over beeldhouwkunst, is het wel begrijpelijk dat een Romaansch kunstvoorwerp zooals een doopvont enkel te erkennen is aan den vorm en de versieringen er aan toegebracht.

Wij kunnen ons gemakkelijk t'akkoord stellen met de verklaring uit het Modern Woordenboek van Verschueren, S. J., die zegt : de Romaansche Beeldhouwkunst versierde de teerlingkapiteelen der zuilen met blad- en diervormen of bandachtige meenvlechtingen en bracht beneden de kenmerkende Romaansche hoekbladen aan, die tot den vierkanten sokkel aansluiten.

Welnu men kan zeer goed eene doopvont vergelijken met een gewoon kapiteel, dat uitgehold is en waaraan men een vierkanten of kopbolvorm heeft gegeven. Zoo is men gekomen in ons land tot Romaansche doopvonten van het Maaslandsche type of het Schaldische, ook nog genoemd Doorniksche type.

Het is waar dat, evenals dit 't geval is voor de bouwkunst, de hoeveelheid producten der Romaansche beeldhouwkunst in de Kempen niet erg groot is, en als men de Noordelijke

Antwerpsche Kempen doorloopt vindt men, buiten een paar erg beschadigde doopvonten, en het eenvoudige Romaansche type van doopvont te Herentals, weinig aan te stippen.

Maar hoewel de noordelijke Antwerpsche Kempen niet rijk is aan monumenten van dien aard, zooals Vlaanderen, daarom is toch het weinige, dat ons overbleef, niet te versmaden.

Tielen en Oostmalle bezitten dan nog overblijfselen van Romaansche doopvonten.

De jaargang 1931 van den Vlaamschen Toeristenbond bezorgde over de Doorniksche beeldhouwkunst zeer belangrijke gegevens aangaande de Romaansche Doopvonten. Over het algemeen zijn de Romaansche Doorniksche doopvonten tot eenzelfde type te herleiden, door dat zij behooren tot de groep der monolietvonten met vijf steunpunten en vierkante tafel.

Daaruit zou dan moeten besloten worden dat het Maaslandsche type rond moet zijn en eenvoetig.

Welnu indien de doopvonten van Oostmalle en Tielen niet tot het Maaslandsche type behooren, dan is dit niet om de hierboven aangeduide kenmerken, maar wel om de soort van hardsteen die gebruikt werd tot hun vervaardiging.

Hier is misschien menig kunstkenner met ons niet akkoord, maar de kenners van hardsteensoorten beweren dat de gebruikte hardsteen voor de doopvonten van Oostmalle en Tielen van Doorniksche afkomst zijn, of vervaardigd zijn uit Doornikschen kalksteen of wat men ook nog noemt «ba-sècle».

L. Cloquet, in zijne studie, in de revue d'Art. C. van 1895, zegt dat geen enkel Doorniksche Romaansche doopvont rond is, noch uitspringende koppen draagt.

Op de boorden der Maas, vindt men de doopvonten met een steunpunt of ronde zuil, op vierkanten of zeskantigen voet, en in groot getal de ronde kuip of achtkantig buitenwaarts, dragende vier zinnebeeldige hoofden of koppen. Deze Maastype is zeer verspreid zegt hij, zelfs tot in Frankrijk.

De werkplaatsen van beeldhouwkunst langs de Maas gelegen, waren bijzonder gekend voor de gebeeldhouwde graf-

zerken, verspreid in het Noorden van Frankrijk, zooals ook die welke afkomstig waren van de Doorniksche kunstenaars. Gekende exemplaren in Doorniksche hardsteen zijn : te Antwerpen in het Museum van 't Steen, en in de Kathedraal van Doornik. De eerste grafzerk is afkomstig van St. Michiels abdij.

Schayes in zijne geschiedenis der Belgische Beeldhouwkunst zegt dat hij in België geene Romaansche doopvonten kent die versierd zijn met vooruitstekende koppen, de vier windstreken aanduidende.

Maar vergeten wij niet dat Schayes (1840) ook onze tegenwoordige verkeersmiddelen niet heeft gekend en niet kon doordringen, zooals wij nu, tot in de kleinste dorpjes van ons land, waar toen ook veel verdoken lag.

Zonder twijfel zijn de doopvonten van Oostmalle en Tielien uit dezelfde werkplaats gekomen. Waar werden zij vervaardigd ? Aanzienlijke beeldhouwerijen werden ingericht bij de Doorniksche steengroeven, welke bedrijvigheid zich zou uitstrekken over Vlaanderen en Brabant. De blauwe Doorniksche steen heeft de schitterendste manifestatie geschonken van deze populaire en monumentale kunst, de sculptuur, waarin Doornik zoo bijzonder heeft uitgeblonken.

Maar de gehistorieerde doopvonten werden ook naar den vreemde uitgevoerd.

Pastoor Ronse van Zedelghem die eene uitgebreide studie ondernam over de Romaansche doopvonten heeft ons ten volle laten genieten van de schoonheid der Doorniksche Kunstgewrochten, en in 't bijzonder van de overheerlijke doopvont van Zedelgem.

De doopvonten van Oostmalle en Tielien kunnen geen aanspraak maken op zoo hooge kunstgehalte, en wie weet zijn zij misschien niet ouder dan de prachtig versierde doopvonten van Zedelgem en vele andere in Vlaanderen en Engeland die van Doornik afkomstig zijn.

Alhoewel door vorm en versiering denzelfden oorsprong verradend, zou dan de doopvont van Oostmalle behooren tot het Scheldetype en de Tielsche doopvont oorspronkelijk tot het Maastype. Immers het ondervlak der Oostmallsche doop-

kuip duidt klaar aan dat deze rustte op een middenzuil met vier zuiltjes, terwijl de Thielsche vont een effen ondervlak vertoont. Oorspronkelijk zou dan deze laatste gelijkend geweest zijn met de doopvont van Wolventem, Lixche, enz., terwijl de doopvont van Oostmalle eenvormig wezen zou met de doopvonten van Ramskapelle, Bastenaeken, enz.

Hiermede is het nogmaals bewezen dat er geen vaste kenmerken bestaan voor het Doorniksche type noch voor het Maaslandsche.

Hierna volgen nu eenige historische gegevens over deze beide doopvonten. Ten eerste de doopvont van Tielen was reeds lang verhuisd naar den hof der pastorij. In den inventaris der kunstvoorwerpen bewaard in de openbare gestichten der provincie Antwerpen. Schrijft Mr. Donnet, secretaris der Provinciale Commissie : In den tuin der pastorij bevindt zich eene halve kuip en twee stukken van eene groote doopvont in den Romaanschen stijl der XIIe eeuw, versierd met verscheidene ornamenten en gebeeldhouwde figuren, die op de hoeken uitspringen. Dez kuip is 85 c. hoog, 30 c. diep en heeft 1 m. 02 doorsnede. Wenschelijk ware het, dat deze kostbare overblijfsels, tegen verder verval bewaard en zelfs zoo mogelijk voor het vervaardigen van eene nieuwe doopvont, welke de Kerk noodig heeft, benuttigd werden.

Zeer Eerwaarde Heer J. Van Miert, pastoor te Tielen was zoo vriendelijk alle inlichtingen te bezorgen over de herstelling der oude doopvont. Beeldhouwer Napoleon Daems van Turnhout heeft het werk uitgevoerd ; zijn zoon M. Cesar Daems heeft de teekening laten geworden der oorspronkelijke stukken en daardoor kan ieder kunstkenner oordeelen met welke groote zorg vader Daems deze herstelling tot een goed einde bracht.

Op een punt zijn wij het misschien niet eens met Mijnheer Daems, waar hij de bestaande kuip op de centrale zuil met de vier kleinere zuiltjes deed rusten, maar de modellen die het gedacht konden doen ontstaan de kuip op éénen ronden voet te stellen, waren niet gemakkelijk te bereiken en in 't jaar 1908 niet genoeg bekend.

Toch moet eenieder bekennen dat Mr. Nap. Daems

Doopvont van Tiel

eenen dienst heeft bewezen aan de kunst, en aan de bewonderaars der Tielsche doopvont een waar kunstgenot geschenken.

Gansch het werk heeft aan de kerkfabriek niet meer dan 350 fr. gekost. Gelukkige tijden voor de heeren Pastoors die kunstliefhebbers waren en voor weinig gelds de beoefenaars werk konden verschaffen.

Wat gezegd over de doopvont van Oostmalle ? De overblijfsels der oude Romaansche Doopvont genieten nog niet de eer een nieuw geheel uit te maken, en het is nog niet uitgemaakt of de mogelijkheid nog bestaat eene herstelling te laten geschieden zooals te Tielen.

't Was in 1930 bij het afbreken der muren van de kruisbeuken tot vergrooting der parochiale Kerk dat eenige groote relikwieën der oude doopvont teruggevonden werden. Zij waren ingemetsel in de steenen bakken die de beide zijaltaren vormden. Midden in gruis en afbraak van muren lagen een paar koppen met de verbrijzelde kuip als de eenige overblijfsels van oude tijden. Waarschijnlijk is zij in gebruik der kerk geweest tot in 1628, wanneer Peter de Roover eene nieuwe deed maken, die ook sindsdien verdwenen is, maar waar de voet van overblijft, voor den prijs van 22 guldens koperen « deksel » mede inbegrepen.

Deze vondst is belangrijk genoeg voor de kunstgeschiedenis onzer Kempen om dan ook al wie er eenig belang in stelt, eenige gegevens daarover mede te deelen over den vorm en de versiering die nog kunnen vastgesteld worden.

De kuip is rondvormig, draagt vier vooruitspringende koppen, met ook vooruitspringende kapiteeltjes, tot op het ondervlak der kuip doorloopende, waarin zij verschilt met het ondervlak der kuip van Tielen die gansch rond is, en de kapiteeltjes met de kuip zelf versmelten.

De doorsnede bedraagt ongeveer 70 cm. en is merkelyk kleiner dan die van de doopvont van Tielen ; de diepte tot op den bodem bedraagt 37 cm., de hoogte 40 cm.

Als versiering draagt de kuip ook, in half relief zooals te Tielen, het beeld van een gevleugelden uil of duivelskop, een eikenblad en nog een paar monsterachtige afbeeldingen, zoo-

als er gewoonlijk te vinden zijn op deze soorten van doopvonten, en waarmede zij ook moeten onderdoen voor de rijk versierde doopvonten van andere plaatsen als Zedelgem en meer andere, die het leven der heiligen voorstellen of legenden van christelijken oorsprong.

Het is een waar genoegen deze kostbare stukken onzer kerkelijke geschiedenis, getuigen van het oud geloof onzer voorouders, terug gevonden te hebben, en al zijn ze beschadigd verliezen ze hierom toch hunne geestelijke waarde niet. Zoowel voor den priester, die er zijn volk in kerstende, als voor ons volk, die er in gekerstend werd zijn en blijven ze duurzaam.

Th. DE MOLDER, pr.

AKKOORD TUSSCHEN VLIMMEREN EN WECHEL-TER-ZANDE

(1768).

Rond 1751 ontstond er oneenigheid tusschen Vlimmeren en Wechel-ter-Zande. Door een minnelijke overeenkomst vóór het Hof van Brabant werd deze oneenigheid vereffend in 1768.

De aanleiding tot die oneenigheid was de volgende. Van oudsher waren Vlimmeren en Wechel op bestuurlijk gebied nauw aan elkaar verbonden. Zooals meer andere dorpen had Vlimmeren geen eigen schout, doch moest het stellen met dien van Wechel. Maar het had wel zijn eigen schepenen, zijn armmeesters, zijn bedezetters, zijn collecteurs. Het had ook zijn eigen finanties (1). De rekeningen werden destijds opgesteld door den heer Jan-Baptist Raeymaeckers, gezeid Haegens, « inspecteur van den generalen kleinen segel der heeren Staeten van Brabant » secretaris van Vlimmeren en tevens van Wechel (2). Zij werden gesloten door de schepenen van Vlimmeren.

Van oudsher kwam Vlimmeren slechts voor een derde te gemoet in de contributies waarmee Wechel-Vlimmeren indivisim belast werden. Wechel was nochtans niet te overtui-

(1) Die van Vlimmeren hadden steeds privativelyck hun logementen van soldaten, pioniers, verteeringen, gagien ; hun particuliere personele lasten ; de reparatien aan kostershuis, schole, bruggen etc. ; verteeringen van wethouders en bedesetters. Cfr. Naerdere persisteringhe voor die van Vlimmeren (pastorij Vlimmeren). Zij bezaten een particuliere kasse of komme waer in geleyt warden de penninghen der oude sloten [van de rekeningen]. De sleutels dier kasse waren in handen van 2 schepenen van Vlimmeren zonder tus-schenkomst der schepenen van Wechel. Cfr Memorie op den Contrarien in scriptis.

(2) Die van Wechel verweten den secretaris die van Vlimmeren tot de procedure opgestookt te hebben « misschien niet sonder insigt van synen particulieren intrest in syne qualiteit van secretaris », nl. met het inzicht niet één maar twee rekeningen te kunnen opstellen, wat een zeer rendearend werk was.

gen dat deze regeling billijk was. Te Vlimmeren was de grond vruchtbaarder dan te Wechel. Daarenboven preten-
deerde men « dat die van Vlimmeren grooter in hemelsche
breedte waren als wel een gerechte derde paert » (3). Daar-
over waren reeds moeilijkheden opgerezen in 1685, toen door
tusschenspreken van den heer rentmeester Marcus Pauly be-
slist werd, « dat tot achterhaling van ieder syn gerechte groo-
te ende weirde der goederen gelegen onder de voorschreven
jurisdictie tot dien eynde sullen geworden gecommitteerd
vier personen van Wechel ende vier van Vlimmeren aen de
welcke sullen worden overgelevert onder eedt van te swygen
elkanders nieuwe gemaecte meetboecken om die te onder-
soecken ende examineren oft er alle landeryen, beemden,
weyden, soo goede als quaede gheelyck daer in syn begre-
pen, om daarna over te gaen tot taxatie der landeryen naer
proportie van hunne rendering, om dan daerop de maanboe-
cken oft settingen door de 8 voorschreven gecommitteerden
te doen, waentoe sal vercozen worden eenene burgemeester
van Wechel en een collecteur van Vlimmeren ».

Deze nametingen schijnen niets veranderd te hebben aan
de bevoordeelige toestand van Vlimmeren. Dit bleef slechts
een derde in de belastingen bijdragen, en daarom bleef We-
chel jaloers. Des te meer daar de finanties te Vlimmeren,
waar ze met meer zorg beheerd werden, beter stonden dan
te Wechel. Na alle lasten afbetaald te hebben hield Vlim-
meren o. m. in 1752 nog 600 gulden in kas, terwijl Wechel er
nauwelijks 200 kon ter zijde leggen, wat te weinig was om
de dorpschulden op merkelijke wijze te verminderen.

Dien ten gevolge had A. F. Noydens, sinds omtrent 1732
schout van Wechel, in overleg met zijn schepenen, doch
« sonder authorisatie van imant ende op syne eigen vromig-
heid », op 24 December 1751 een rekwesst voor het Hof van
Brabant ingediend, ten einde toelating te verkrijgen om de
lasten van Vlimmeren en Wechel op een en denzelfden zet-
boek te mogen stellen. De bedoeling hierbij was natuurlijk
de lasten van Vlimmeren te verzwaren, die van Wechel te

(3) Naerdere persisteringhe, als boven.

verlichten. Zonder Vlimmeren in de gelegenheid te stellen zijn rechtén te verdedigen, gaf het Hof van Brabant de verlangde apostil aan den schout van Wechel.

Vlimmeren achtte zich benadeelid, ging in beroep en herwon zijn rechten zooals blijkt uit het hiernavolgende vonnis Dit vonnis wordt hier meegedeeld volgens een contemporaair afschrift door J. B. Verhulst, pastoor van Vlimmeren, aldaar bewaard op de pastorij waar nog andere documenten rakende deze procedure aanwezig zijn. L. C.

CONTRACT VAN ACCOORT TUSSCHEN DIE SCHEPENEN VAN
VLIMMEREN EN SCHOUTETH EN SCHEPENEN VAN
WEHEL TER ZANDE.

Alsoo questie en procedueren was onstaen voor den souvereynen raede van Brabant ten raporte van den Heere Raedt Van Assche, tusschen die scepenen en de gegoydens van den dorpe van Vlimmeren als supplianten ter eendre ende die scouteth en scepenen van Wechel ter Zande als geinsinueerde ter andere zijde, begonst bij requeste wegens de supplianten aldaer gepresenteert, tenderendé tot sub- en obreptie van de apostille ten raporte van wijlen den heere raed Orts door de geinsinueerde bekomen of hunne requeste inden selven raede gepresenteert den 24 December 1751, waer bij aen de géinsinueerde is gepermittiert geworden de lasten van de twee dorpen van Wechel ter Zande en Vlimmeren te stellen in eene ende selve zetboeken ende voorts als bij derselver apostille, waer over de supplianten hun grootelyckx beklægden om redenen met hunne voorschreven requeste ende ten processe naerder gededuceed, té lank om alhier aen te haelen pretenderende de supplianten om redenen ten processe naerder gededuceed dat de voorschreven apostille soude komen te cessereren als sub- en obreptive bekomen en dat den dorpe van Vlimmerén vanden dorpe van Wechel ter Zande soude sijn en blyven gespareert, soo ende gelyk voor date van het bekomen van den voorschreven appointemente van 24 Dec. 1751 sijn gespareert geweest op den voet van de transactie op den 4 Mey 1685 tusschen de voorsaeten van partijen en de meer andere redenen ten processe wederseyds voorgedraegen ende als nu voorders mondeling geproponeert, ende alsoo dese procedure lankduerig ende costelyk kan wesen ende dat sulcx niet anders als twist ende tweedragt is veroorsaekende tusschen de naere gebueren gelyk partyen in desen, soo verklaeren de selve partyen om min ende vrindscap te cultiveren met elkanderen door tusschen spreken ende met aggregatie en approbatie van den seer edelen Heere de Pestre grave van Senneffe ende Turnhout ete, als Heere van de voorschreven twee dor-

pen over de voorzeyde procedure veraccordeert ende getransigeert te hebben in forme ende maniere naervolgende, te weten :

Dat de voorzeyde twee dorpen te beginnen met prima Januarii aenstaende sullen gescparceert syn ende blyven gelyk sy voor date van 24 Nov. 1751 syn gescpareert geweest op den voet van de beroepene transactie van 4 Mey 1685, dewelke sal blyven in haer volle vigeur voor soo veel die aen dit naerder contract niet is contradicerende.

Dat die van den dorpe van Vlimmeren tot ontlastinge van die van Wechel ter Zande te beginnen van prima Januarii aenstaende op den voet van d'overdragt van den jaere 1686 sullen betaelen een derde in de uytsendingen des heeren Staeten van Brabant ende in alle andere soo riëele, personele, quartierslasten als andersints, de welke tot laste van de twee dorpen gevraegt ende omgeslagen sullen worden.

Dat die van Vlimmeren t'hunnen laste sullen nemen, ingank te nemen als voor, een geregt derde paert van de renten, met de welke de twee dorpen sijn belast.

Datter geene liquidatie sal vallen over hetgene die van Vlimmeren min ofte meer als een derde paert, ende die van Wechel ter Zande min ofte meer als twee derde paerten souden mogen hebben gecontribucert ende bygebrogt tot den afleg ende quytinge der renten ende schulden met de welke de twee dorpen syn belast geweest, sullende alle het gene ten dien opsigte is bygebrogt ende betaelt, alsoo blyven sonder voorder ondersoek.

In de haetelyke sloten der openstaende rekeningen ende ongepurgeerde sloten sal Wechel ter Zande twee derde ende Vlimmeren een derde profiteren, als ook in de penningen van de commie, ende in den mali of lastige sloten ofte mali van dier gelyke rekeningen sal ider der twee dorpen naer de selve proportie betaelen.

Ende ten opsigte van limietscheydinge sal men agtervolgen de meetboeken van de repective dorpen ende de chynsboeken van den Heere, in de welke de panden van ider dorp separaet elk onder t' zyne geannoteert staen.

De regten van het schryven van de dorps rekeningen ende van het overstaen van dien sullen aen den scouteth, selpenen ende secretaris betaelt worden, gelyk de selve actuelyk betaelt syn, evens al ofte de twee gemeynkens maer één dorp waeren, ende de scheepenen van Vlimmèren sullen hun met een derde voor de regten, die voor de seepenen gestelt syn moeten contenteren sullende in de geheele regten Wechel ter Zande twee derde ende Vlimmeren één derde paert betaelen. Op welchen voet ende manniere den dorpen van Vlimmeren met prima januarii aenstaende sal hebben syne eyge regeringe van scouteth, seepenen, secretaris ende andersius teene-mael independent vande regering van Wechel ter Zande.

Finaelyk sal men devoiren doen ten eynde ider dorp synen eygen

taux ende uitseyndinge sal bekomen om ider separatelyk te comen betaelen soo ten comtoire der Heere Staeten tot Antwerpen als de quartiers lasten.

Ende sal voor dit tegenwoordig accoord versogt worden de confirmatie ende aggreatie van den Heer raedt Conys, als commissaris van de seven quartierien van Antwerpen, om welke aggreatie ende approbatie te versoecken ende te bekomen mits desen versogt ende gecommityteert wordt dn adv. Devous, met magt als in sulke cas dienende (1).

Welke aggreatie ende approbatie bekomen synde beloven de contractanten dit hun accoord ende transactie onverbrekelyk te sullen naercomen, volbrengen ende agtervolgen onder verbant, submissie ende renuntiatie als naer regten ende waer mede het voorschreven proces comt te cessen en met compensatie van kosten.

P'oirconde etc desen 3 September 1768 hebben wy scepenen der beyde dorpen met overstaen ende tusschen spreken van den heere grave van Seneffe ende van Turnhout als Heere der voorschreven byde gemeyntens dese bovenstaende punten van accordt in alle syne deelen geapprobeert ende g'agreert en hebben tot meerdere bevestinge dier benevens der voorschreven Heere grave eygenhandig onderteekent : Depestre comte de Seneffe et de Turnhout

Michiel Vervoort

Peeter Smolders

Ardiaen Suls

Michiel Stevens

Fransus Verwilt

Celefridus Lambrechts

Cornelius Feyens

My present

J. B. Raeymaekers dit Haegens secret.

(1) Haec omnia decreta et in forma juris peracta sunt ut patet in adjunctis originali transactione reservanda in secretaria.

KEMPISCHE BOEKENSCHOUW

Wij ontvingen met genoegen ter recensie van den heer Schoolopziener E. Sneyers Nr. 42 der Pedagogische Trakten : *De plaatselijke en regionale geschiedenis op de volkschool* door J. E. VAN KEMPEN. Lier, J. Van In en Cie ; 14 bl. in-8°. — Belangrijke brochure waarin de schrijver onderzoekt wat uit de plaatselijke en de regionale historie op de scholen kan behandeld worden en hoe dit best geschiedt. De Kempen wordt er als voorbeeld voor de gewestelijke geschiedenis aangehaald. Vooral trof ons dit zinnetje : « Vele onderwijzers klagen er over dat zij niet eens weten waar ze zich moeten documenteeren en niemand wijst ons den weg ». Is dat waar voor de Kempen ? Zij hebben toch maar het tijdschrift *Taxandria* open te slaan en zij zullen daar al de bibliographie in vinden die zij voor hun gewestelijke en lokale geschiedenis nodig hebben, en voor de algemeene Belgische staat het werk van H. Pirenne : *Bibliographie de la Belgique*, in hun bereik. Daarbij staat hun weg aangeduid naar kerk- gemeente- en staatsarchief, en daar zullen de onderwijzers een voldoende oogst kunnen opdoen. Verder, het systeem in deze brochure aangewezen : horizontaal lands- en gewestelijke geschiedenis nevens elkander plaatsen en vertikaal daaronder de lokale geschiedenis, dit hebben wij sinds lang aangeprezen. Ook het systeem van voormannen uit elk tijdvak en daar rondom de geschiedenis spinnen. Ook het systeem der steekkaarten is voortreffelijk. Men make een bakje met verscheidene afdeelingen waarin men de steekkaarten voor elk onderwerp der lokale geschiedenis plaatst. Al wat men vindt verzamelt men in zijn respectieve afdeeling en zoo vormt men een praktische documentatie. Met genoegen begroeten wij dus deze brochure die zeer nuttig voor het onderwijzend personeel zal zijn.

Met dank en genoegen ontvingen we de brochure van Dr. H. Obreen over de Hoogstratensche Heeren. **Dr. H. OBREEN.** *Bijdragen tot de geschiedenis der oudste Heeren van Hoogstraten (XIIIe en XIVe eeuwen. Overdruk uit HOK, 1936 ; 16 blz. in-8°. Schrijver geeft een overzicht dezer heeren van*

1286 tot 1442. Hij tracht een oplossing te brengen aan de verwarring die steeds in de rij dezer heeren heerschte. Met zijn gekende critiek weet hij de puntjes op de i's te zetten en alleenlijk namen volgens vertrouwbare bronnen aan te halen. Geen beter stelregel dan citaten doen uit archivalische bronnen en de akten met hun plaatsen aanduiden. Er is zoo nog veel te herstellen in de rij der Kempische Heeren. Moge de heer Obreen ons nog meer zulke terechtwijzingen leveren.

Dr. KANUNNIK FL. PRIMIS zond ons zijn opstel : *De Middeleeuwsche Kronijken van Antwerpen*. Overdruk uit de Versl. en Meded. K. VI. Acad. Mei-Juni 1936 ; 16 blz. in-8°. Naast de archivalische bronnen staan de litterarische bronnen in de geschiedenis, waaronder de Kronijken begrepen zijn. Schrijver gaat na wat de wording, de groei, de benutting en de verwording van een kronijkwezen is en past zijn gegevens toe op de Kronijken der stad Antwerpen. Alhoewel de kronijken der Kempische gemeenten niet zoo belangrijk zijn als die van Antwerpen, kan men de gedachten van den Eerwaarden Kanunnik toch ook voor onze Kempen ten nutte maken en er uit leeren hoe wij tegenover onze Kronijken moeten staan. Deze brochure wordt iederen Kempischen geschiedvorscher aanbevolen.

J. E. J.

MUSEUM

Het Kempisch Museum « Taxandria » wordt in zijn geheel omgewerkt ter gelegenheid van de belangrijke gift waarmee het verrijkt werd en zal in het begin van 1937 wederom voor het publiek toegankelijk zijn.

INHOUDSTAFEL VAN HET JAAR 1936

L. C. Akkoord tusschen Vlimmeren en Wechelter-Zande (1768).	Bl.	214
J. E. Jansen. Westerloo en de Prinselijke Familie de Merode.	5, 73, 139, 169	
A. O. Flanders. Tongerloo en St. Dimfna		31
J. Nuyts. Turnhoutsche Weversfolklore.		123
K. van Nyen. Heerlijkheid, bestuur en rechtsmacht te Beersse in vroeger tijd.	56, 98, 148	
E. V. H. School en Geschiedenis		67
J. E. Jansen. In Memoriam : Aimé Misonne.		121
K. V. N. Mevrouw Dr. F. Rommens-Jansen. Aanwinsten Museum.		
Kempische Boekenschouw.	71, 120, 219	

1227. **Brouwer-Ancker A. J. M.** De Gilden. 's Gravenhage, 1895 ; in-8.
1228. **Carlier de Lantsheere A.** Trésor de l'art dentellier. Répertoire des dentelles à la main de tous les pays depuis leur origine jusqu'à nos jours. Brux.-Paris, G. van Oest et Co, 1922 ; gr. in-4. Geil.
1229. **Coninckx H.** L'industrie des draps à Malines. Bull. C. Arch. Malines, 1893, 449-452.
1230. **Cornelissen J.** Iets over de folklore der ambachten. Eigen volk, I, 1929, 12-18, 83-87, 122-131.
1231. **Croon P.** Moy-al oft vermaekelijke beschrijvinge op verscheyde ambachten, affaires, ende oeffeningen. Antw. J. F. De Roveroy, 1766 ; in-12.
1232. **D'Allemagne H. R.** Les cartes à jouer du XIVe au XXe siècle. Paris, Hachette, 1906 ; 2 d. in-4. Geil. Turnhout.
1233. **De Beus P.** Vlaamsche Lakenmakers in Duitsehe Steden in de XIIe en XIIIe eeuw. Bijdragen, XVII, 1926, 229-240.
1234. **Dedecker-Cassiers.** A propos du lin et des toiles en Belgique. Opinion adressée à Messieurs les Membres de la Chambre des Représentants et du Sénat. Anvers, Heirstraten, 1833.
1235. **De Fierlant B^{on}.** Renseignements concernant l'ancien métier des coutils (Tycknatie) à Turnhout. ARAB., X, 1853, 244-250. Geil.
1236. **Dehalu.** Carte générale et abornements des concessions minières du Bassin de la Campine. Ann. Mines belg., XXVI, 1925, 41-74.
1237. **De Leener.** Le charbon dans le Nord de la Belgique. Brux., Misch et Thron, 1904 ; in-12.
1238. **De M. A.** L'histoire du papier depuis ses origines dans les provinces belges. Liège, Impr. nat. Invalides, 1930 ; in-in-8 (Turnhout).
1239. **Denoël L.** Carte et tableau synoptique des sondages du bassin houiller de la Campine. Brux., Narcisse, 1904 ; in-8. Kaarten. Vlimmeren, Westerloo, Santhoven.
1240. **De Potter Fr.** De ambachten of neringen in vroegeren tijd. Loven, K. Peeters, 1894 ; in-8.

1241. De Raet L. Vlaanderen's economische ontwikkeling. Antw., De Vos-Van Kleef, z. d. ; in-8.
1242. Id. Vlaanderen's Nijverheid en Landbouw. Vlaanderen door de eeuwen heen, 1913 ; II, 107-191.
1243. De Sagher H. Essai d'une historiographie de l'industrie drapière avant la période du mécanisme. Ann. XXIIIe Congrès arch. et hist. Gand, 1913 ; d. II, 307-347.
1244. De Vigne F. Recherches historiques sur les costumes civils et militaires des gildes et des corporations de métiers, leurs drapeaux, leurs armes, leurs blasons etc. Gand, Gyselynck, [1847] ; in-8. Geil.
1245. Id. Mœurs et usages des corporations de métiers de la Belgique et du Nord de la France. Gand, De Busscher, 1857 ; in-8. Geil.
1246. Donnet F. La marque des étains d'Anvers. Bull. ARAB., 1903, 190-196.
1247. Id. Les butteurs de cuivre anversoïis. Namur, Wesmael-Charlier, 1904 ; in-8.
1248. Dupont P. Histoire de l'imprimerie. Paris, 1854 ; 2 d. in-8.
1249. Enquête orale sur la situation des classes moyennes appartenant au commerce ou à l'industrie ; in-4. D. II. Provincie Antwerpen, 1904. Ministerie van Arbeid. Com. nat. de la petite bourgeoisie.
1250. Erps L. Koolmijnen in de Kempen. Vlaanderen, Januari 1904, 51-56.
1251. Espinas G. et Pirenne H. Recueil de documents relatif à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre. Brux., Kiesling et Cie, 1924 ; in-4. (CRH.)
1252. Fabrications du verre, vitres, glaces, cristal, bouteilles etc. à Moll. Revue de l'ingénieur, 2e partie de France-Belgique, XX, 1923, 23-81.
1253. Finet Th. La houille en Campine. Journal de Charleroi, 13, 14, 17, 30 Décembre 1902.
1254. Genard P. De oude Antwerpsche glasblazerijen. Antw. Archievenblad, XIII, 421-477 ; XIV, 128-178.
1255. Id. Aanteekeningen over de Antwerpsche gilden en ambachten. Med. K. VI. Acad. 1895.

1256. **Id.** Wapenboek der Antwerpsche gemeentestellingen sedert de vroegste tijden tot op onze dagen. Antw., W^e De Backer, 1883 ; in-4. Geil.
De ambachten en neringen, bl. 111-145.
1257. **Geudens E.** Het hoofdambacht der Meerseniens. Antw., L. Dela Montagne, 1891-1904 ; 4 d. in-8. Geil.
1258. **Gillem J. A.** Onderzoek naar loonen en prijzen van levensmiddelen in XIVe eeuwse Nederlandsche bronnen. Versl. en Meded. K. VI. Acad. van Wetenschappen, 1895, 1898.
1259. **Goetstouwers J. B.** Les métiers de Namur sous l'ancien régime. Contribution à l'histoire sociale. Lierre, J. Van In et Cie, 1908 ; in-8.
Puik werk ; te vergelijken met de Kempische ambachten.
1260. **Gruselin P.** Le bassin minier de la Campine. Brux., L'Eglantine, 1925 ; in-8.
1261. **Harzé E.** Les mines de houille en Campine. Brux., Ve Monnom, 1903.
1262. **Huys E.** Duizend jaar Mutualiteit bij de Vlaamsche gilden (ambachten). Kortrijk, J. Vermaut, [1926] ; in-8.
1263. **Jansen A.** Het Mechelsch goudleer.
Ann. Congr. Arch. hist. belg. Malines, 1911 ; d. II, 687-717. Geil.
1264. **Jansen E.** Begrippen over Diamantkunde en Diamantbewerking. Antw., Mij voor God en 't Volk, 1923; in-8. Geil.
Nieuwe nijverheid der Kempen.
1265. **Jansen J. E.** De kantvervaardiging in Turnhout. Hare geschiedenis en bewerking.
Taxandria, VIII, 1911, 119-182. Geil.
1266. **Id.** Bijdragen tot de geschiedenis der Lakengilde van Turnhout.
Verslag der Stad Turnhout, 1921.
1267. **Id.** Gulde van St. Nicolaas, de « Cremerye » genaamd, te Turnhout in de 18e eeuw.
Taxandria, 1933, 112-126.
1268. **La Campine industrielle, un des gages du relèvement économique de la Belgique.**
Expansion belge, april 1924, 21-30.
1269. **Laurysen C. J.** De molens van Hoogstraten.
H. O. K. Zie hierna Nr. 1342.
1270. **Ledoux R.** La suppression du régime corporatif dans

- les Pays-Bas autrichiens en 1784. Brux., Hayez, 1912. (Mém. acad.)
1271. Le moniteur de la papeterie belge. Organe officiel du groupement de fabricants de pâtes, papiers et cartons de Belgique. Revue mensuelle d'informations et de publicité pour favoriser le développement de la papeterie, de l'imprimerie et des industries qui s'y rattachent. Brux., Impr. L. Desmet-Verteneuil, 1921. (Turnhout).
1272. Leys M. Vrouwenarbeid in de Antwerpsche Kempen. Gids op maatschappelijk gebied, XX, 1925, 169-199.
1273. Lhoest G. La Campine industrielle. Belgique maritime, coloniale et économique, 9 mars 1924, Nr 1, 193-196.
1274. Martin Saint-Léon E. Histoire des corporations de métiers depuis leurs origines jusqu'à leur suppression en 1791, suivie d'une étude sur l'évolution de l'idée corporative depuis 1791 jusqu'à nos jours. Paris, Alcan, 1924 ; in-8, 3e uitg. (Belangrijk werk).
1275. Mémoire adressé aux administrations publiques par le « Kempische Steenbakkersbond » Ryckevorsel à l'effet de protester contre l'exclusion des briques mécaniques de la Campine de divers cahiers de charge de travaux publics, 21 blz. in-8.
1276. Merlin R. Origine des cartes à jouer. Zie Nr. 935.
1277. Meurice A. et Denoël L. Analyse des charbons des sondages de la Campine. Annales des mines de Belgique, d. VIII, 1903, 1217-1278.
1278. Monographies industrielles. XIV. Industries du papier. Fabrication et mise en œuvre du papier et du carton. Brux. Lebègue, 1906 ; in-8. Geil.
1279. Olthoff F. De boekdrukkers, boekverkoopers en uitgevers in Antwerpen sedert de uitvinding der boekdrukkunst tot op onze dagen. Antw., Buschmann, 1891 ; kl. in-4. Geil.
1280. Oolen, capitale du Radium. Belgique maritime, coloniale et écon. Nr 34, 733-739.
1281. Pellegrin A. Le tissage à la main, jadis dans un coin de Brabant. Bull. Folklore brabançon, V, 1926, 209-245. Geil. Ter vergelijking met de Kempische weverijen.

1282. Pinchart A. Recherches sur les cartes à jouer et sur leur fabrication en Belgique. Brux., 1870 ; in-8. (Turnh.)
1283. Id. Les fabriques de verres de Venise d'Anvers et de Bruxelles au XVIe et au XVIIe siècle.
Bull. Com. r. d'art et d'arch., 1882, 343-394 ; 1883, 383-401.
1284. Poffé E. De Antwerpsche beenhouwers van de vroegste tijden tot hedcn. Antw., H. en L. Kennes, 1894 ; in-8.
1285. Prims Fl. Geschiedenis van het Antwerpsche Turfdraggersambacht (1447-1863). Antw., Veritas, 1923 ; in-8. Geil.
1286. Id. De arbeiderstoestand te Antwerpen in 1830-1831.
Bijdragen, XXI, 1930, 158-177.
1287. Putzeys F., Putzeys E., Rutot A. Alimentations en eau potable de la Basse Belgique et du bassin houiller de la Campine. Brux., Hayez, 1909 ; in-4. Geil.
1288. Rapport sur le travail des enfants et la condition des ouvriers dans la Province d'Anvers par MM. Berchem, Broeckx, Jacques, Koyen et F. J. Mathyssens, rapporteur. Anvers, Buschmann, 1844 ; in-8.
Ann. Soc. Médecine Anvers.
1289. Raeymaekers F. J. Coup d'œil historique sur l'ancienne industrie drapière à Diest.
Messager Sc. hist., 1860, 440-467. Ter vergelijking.
1290. Recensement général des industries et des métiers (31 Oct. 1896). Dénombrement. A. Répartition par commune et des métiers. D. I, Antw. (Ministerie van arbeid).
1291. Schaeffer J. De ambachten te Mechelen.
Gazet van Mechelen, 1862-1866.
1292. Sebillot P. Légendes et curiosités des métiers. Paris, Flammarion, z. d. in-4. Geil. (Folklore der ambachten).
1293. Sneller Dr. Z. W. De tijkweverij te Rotterdam en te Schiedam in de eerste helft der 17e eeuw.
Tijdschrift voor Geschiedenis. Groningen, P. Noordhoff, bl. 237-266. Bijdrage tot de geschiedenis der Turnhoutsche tijkweverij.
1294. Steghers O. A. De Steenkolen in de Kempen en in Vlaanderen. Brussel, Vl. Boekk., [1908] ; in-8.
1295. Staking der papierbewerkeren te Turnhout. Gent, Druk. Het Volk, 1910 ; in-12.
1296. Sur les oeuvres de la propriété de Postel et les établissements utiles qui seront créés sur cette grande propriété. L'Abeille de la Campine, 1840. Nrs. 2, 8, 25, 36.

1297. Van Caster G. Etude sur la dentelle de Malines et sa technique.
ARAB, LXII, 1910, 5-51, Geil.
1298. Van der Dussen J. L'industrie dentellière belge. Résumé historique, fabrication, statistique et nomenclature des communes dans lesquelles se trouvent des écoles dentellières. Brux., 1860 ; in-8.
1299. Vanderkindere L. Le siècle des Artevelde. Brux., 1879; in-8.
Sociale toestand van Brabant en Vlaanderen in de XIVe eeuw.
1300. Van der Meulen A. Steen. Antw., L. Opdebeek, z. j. ; in-8. Geil.
Rupel, Kempen.
1301. Van Doorslaer Dr. G. L'ancienne industrie du cuivre à Malines.
Bull. Cercle Arch. Mal., 1910 ; 1912 ; 1913 ; 1922 ; 1923 ; 1924. Geil.
1302. Id. Note sur l'industrie de l'étain à Malines.
Mechlinia, II, 1923, 149-153. Geil.
1303. Van Heurck E. L'imagerie populaire de Turnhout.
Taxandria, IX, 1912, 65-160. Geil.
1304. Id. et Boekenooogen G. J. Histoire de l'imagerie populaire flamande. Zie Nr. 973.
1305. Van Laar A. De geschiedenis der arbeidersbeweging van Antwerpen en omliggende, 1860-1925. Antw., gr. in-8. Geil.
1306. Van Schelven A. A. Omvang en invloed der Zuid-Nederlandsche immigratie van het laatste kwart der XVIe eeuw. 's Gravenhage, 1919 ; in-8.
1307. Verhaegen P. La dentelle et la broderie sur tulle. Brur., Lebègue, 1902 ; 2 d. in-8. Geil. (Turnhout).
1308. Verstreyden R. Ambachtsbrieven van Herenthals.
Taxandria, 1913, 1921.
1309. Volmolens en Lakennijverheid. Zie ter vergelijking met de Kempen over dit belangrijk onderwerp : C. Bamps en E. Geraets. Notice sur les anciens moulins banaux de Hasselt, in : Bull. des mélophiles, d. XXX, 1894, 133. — A. Hansay. Une crise industrielle dans la draperie hassel-

- toise du XVIe siècle, in : *Revue de l'instruction publique*, d. XLVIII, 1905. — C. Debaere. De Volmolens in de Hasseltsche Lakenuijverheid, in : *Limburg*, III, 1923-1924.
1310. Willems J. F. Keurbrief van het ambacht der wollewevers en lakenverkoopers te Herenthals a^o 1388. *Belgisch Museum*, IV, 1840, 70-82.
1311. Weyns J. Spiraal vlechtwerk uit de Kempen. *Volkskunde*, 1934-1935, 137-148. Geil.
1312. Woensee R. De koolmijnen in de Kempen. Brecht, L. Braeckmans, 1903 ; in-8.

C. LANDBOUW.

1313. Adriaensen E. Het spijker te Hoogstraten. *Taxandria*, IX, 1912, 239-249.
1314. Algemeen verslag over de werkzaamheden van de Provinciale landbouwfedeeling van het Nationaal Hulp- en Voedingscomiteit der Provincie Antwerpen gedurende de jaren 1914-1919. [Antw., van Dieren]. Geil.
1315. Betrekking tusschen de are en de hectare met de oude landmaet van verschillende plaetsen der provincie Antwerpen. Lier, J. Van In, 1854.
1316. Bigwood G. Notes sur les mesures à blé dans les anciens Pays-Bas. *Ann. Soc. Arch. Brux.*, XIX, 1905, 47.
1317. Bink Dr. H. Geschiedenis van den Boerenstand en den Landbouw in Nederland. Groningen, J. B. Wolters, 1904.
1318. Brants V. Essai historique sur la condition des classes rurales en Belgique jusqu'à la fin du XVIIIe siècle. Louvain-Paris, Ch. Peeters, 1880 ; in-8. (Mém. acad.).
1319. Buvé Cl. La métrologie agraire et la géographie ancienne. *ARAB.*, LVIII, 1906, 257-284. Geil.
1320. Cornelis. Watermolens in de Kempen. *Technische Gids*. Januari 1922.
1321. Debloy A. De la valeur des eaux de la Campine. *Bull. Soc. b. Géologie*, XXV, 1911.
1322. De Groodt R. De molens van Camphout en Esschen.

- Oudh. en K., XX, 1929, 16-21.
1323. De Lattin A. Onze molens, z. p. n. d. in-8. Geil, Vereeniging tot behoud van Natuur en Stedenschoon.
1324. De Laveleye E. Essai sur l'économie rurale de la Belgique. Paris, Lacroix, 1875 ; in-8.
1325. De Potter F. en Broeckaert J. Geschiedenis van den Belgischen Boerenstand tot op het einde der XVIIIe eeuw. Brussel, Hayez, 1881 ; in-8. (Mém. acad).
1326. Des Marez G. Le problème de la colonisation franque et du régime agraire dans la Basse-Belgique. Brux., Lamentin, 1926 ; in-4. Geil. (Mém. ac. r. b.).
- 1327 Id. Notes sur le manse brabançon au moyen-âge. Mélanges H. Pirenne. Brux. 1926.
1328. Erens A. Het uitbatingssstelsel der abdij Tongerlo in middeleeuwen en moderne tijden. Oudh. en K., XIII, 1922, 25-42.
1329. Ernalsteen J. Mislukte oogsten te Loenhout. Oudh. en K., XX, 1929, 11-15.
1330. Franchises accordées aux colons de Schoonbroeck et de Werbeeck (Rethy). AHEB., II, 1865, 30-32.
1331. Gevelers L. A. Tongerlo's pachthoeven in Brecht en omstreken. Oudh. en K., III-IV ; 1911-1912 ; XI, 1920.
1332. Giele M. J. et Cochaux M. G. Monographie d'une installation-type de ferme pour la Campine. Louvain, Giele, 1911 ; in-8. Geil.
1333. Havermans R. Enkele geschiedkundige algemeenheden nopens de Turfvaarten in het N. W. der Provincie Antw. Bijdragen, XIX, 1928, 492-498.
1334. Heylen A. Historische verhandeling over de voor-naamste opkomste en voord-gang der land-bouw-konst in de Kempen, bewijzende het nut en profijt, daer toe toegebracht aen den Staet, door de abdijen en kloosters der gemelde land-streek. 's Hertogenbosch, Palier, 1789 ; in-4.
1335. Heylen A. Historische verhandelingen over de Kempen. Turnhout, Brepols en Dierckx zoon, 1837 ; in-8.
1336. J. F. Wat is een vroente of vrunte ? Oudh. en K. XVI, 1925.

1337. **Jansen J. E.** Boerenverhuis in de Kempen.
Taxandria, 1921, 3-8.
1338. **Id.** Twee aardbrieven van Turnhout (1331 en 1659).
Taxandria, 1905, 109-119.
1339. **Joigneaux P. et Delobel L.** L'agriculture dans la Campine. Brux., Geruzet, 1859 ; in-8.
1340. **Kempisch Pachtcontract van 1576.** Verhuring van een hoeve onder Pulle.
Bijdragen, XXI, 1930, 119-122.
1341. **Larbalétrier A.** La tourbe et les tourbières. Paris, Masson et Ce, z. d. ; in-12.
1342. **Laurysen C. J.** De molens van het graafschap en het hertogdom Hoogstraten. Brecht, L. Braeckmans, 1934 ; in-8. Geil. (H. O. K.)
1343. **Lefèvre M. A.** L'habitat rural en Belgique. Etude de géographie humaine. Liège, 1926 ; in-8.
1344. **Léonard A.** Land en Dorp. Aanteekeningen en wenken ter overweging bij het bouwen en heropbouwen op het land. Antw., G. Janssens, 1916 ; in-8. Geil.
St. Job-in-'t Goor, Hoogstraten, Herenthout.
1345. **Leurs Dr. St.** De Kempische landbouw.
De Kempen, 2e uitg., bl. 56-57.
1346. **Id.** Stede- en dorpsaanleg. Woning- en hoevebouw.
De Kempen, 2e uitg., bl. 92-93.
1347. **Manesse L.** Les paysans et leurs seigneurs avant 1789. (Féodalité, ancien régime). Paris, Jouvet, 1892 ; in-8. Geil.
1348. **Manuel de sociologie rurale, I.** Louvain, rue des Joyeuses-Entrées, [1930] ; 2 d. gr. 8e. (Com. nat. b. embell. vie rurale).
1349. **Meeusen G.** Verdwenen molens te Esschen.
Oudh. en K. 1930, 133-143. Geil.
1350. **Monographie agricole de la région de la Campine.** Brux., 1899 ; in-8 (Uitg. Ministerie van Landbouw). Belangrijk. Statistieken.
1351. **Pals J.** Inhoudsmaten voor granen in 1516.
De Zuiderkempen, 1934, 31-32.
1352. **Peeters K.** Wind- en watermolens te Wuestwezel.
Wesalia, II, 1927.
1353. **Id.** Oude moer- en turfuitbating.
Wesalia, IV, 1929, 24-29.

1354. **Prims Fl.** De Saal-Franken in Vlaamsch België.
Bijdragen, XVII, 1926, 335-340.
1355. **Id.** Kempisch volk. Antw., O. Platteau en C^o, [1935] ;
in-4. Geil.
1356. **Prijs van het koren te Turnhout (1673-1765).**
De Kempische Bie, 1842, Nr. 4.
1357. **Prijskamp voor melkkoeien van het Kempisch ras.**
Namen, Lambert-De Roisin, 1924 ; in-8. Geil. (Min. Land-
bouw. Veekweekdienst Nr. 5).
1358. **Putzeys F., Putzeys E. Rutot A.** Alimentation en eau
potable de la Basse-Belgique et du bassin houiller de la
Campine. Brux., Hayez, 1909 ; in-4. Geill.
1359. **Reydams A.** De omwaterde hoeven in den omtrek van
Mechelen.
Bull. Cercle arch. Malines, VII, 1897, 218.
1360. **Rolin-Jacquemyns.** Aperçu de la Campine. Appendice
à : Ern. de Laveley. L'agriculture belge. Rapport présenté
au nom des sociétés agricoles de Belgique au Congrès in-
ternational d'agriculture à Paris en 1878. Bruxelles, C.
Muquardt, 1878.
1361. **Ronse A.** De Windmolens. Brugge, Desclee, 1934 ; in-8.
Geil.
1362. **Rutot A.** Sur les ressoures en eau potable de la Cam-
pine anversoise (1904) ; in-8.
1363. **Id.** Sondage à Turnhout.
Mémoires de l'Académie des Sciences de Belgique, d. II, 1903.
1364. **Id.** Sondage «de Nieuwe bosschen» (Puits de la distri-
bution d'eau de la ville de Turnhout) et sondage de Vee-
dijk.
Mémoires de l'Académie des Sciences de Belgique, d. II, 1903.
1365. **Sauzeau A.** La Campine ou les bruyères et les landes.
Louvain, Jorand-Dusart, 1852 ; in-8.
1366. **Schreiber C.** De phosphoorzuur bemesting in de Kem-
pen. Hasselt, 1892 ; in-8.
1367. **Schweisthal M.** Histoire de la maison rurale en Belgi-
que et dans les contreés voisines.
Ann. Soc. Arch. Brux., XIX, 1905, 431.
1368. **Sebrechts J.** De verwoesting der Kempische weiden.
Brecht, Braeckmans, 1914 ; in-8.

1369. **Smets G.** De landbouwtoestand in de Kempen.
De Landbode. 1896, Nrs. 46, 47.
1370. **Id.** Monographie agricole de la région de la Campine.
Brux., 1894. (Ministerie van Landbouw).
1371. [**Stainier**]. Monographie agricole de la region de la
Campine. Brux., 1899. (Minister van Landbouw). Afd.
Landbouwkundigen van den Staat).
1372. **Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement
général 15 oct. 1846.** Brux., Lesigne, 1850 ; 4 d. in-fol. D.
I. Province d'Anvers et de Brabant, CCXVI — 500. Ibi-
dem, 1862, 1866, 1870.
1373. **Sterkens Dr. R.** Conscience en het Kempisch landelijk
leven. Centrale voor Projektie-Onderwijs. Leuven, A.
3027 ; 24 blz.
1374. **Studie van het rundvee der Kempische streek. Zijne
uitbating.** Ledeborg, J. De Vreese, 1924. Geil. (Ministerie
van Landbouw).
1375. **Stijn Streuvels.** Veld en dorp.
Vlaanderen door de eeuwen heen, 1, 1912, 1-61. Geil.
1376. **Thys J.** Historische verhandeling over den staet van
het Nederland in de religie, zeden, politiek enz., waer in
aengetoond wordt hoe de akkerbouw nog kan verbeterd
worden. Mechelen, P. J. Hanicq, 1809 ; 4 d. in 2 bd. in-8.
1377. **Tréfois Cl.** De plattegrondsvormen van z. g. « Franki-
sche boerderijtypen en hun geographische verspreiding in
ons land.
Oost-Vlaamsche Zanten, 1933. Nrs. 2-3.
1378. **Van der Veken J. en Kempeneers L.** Modelpachthof
voor de streek der Kempen. Leuven, P. Rega-Pardon,
1911 ; in-8. Geil.
1379. **Van Genechten F.** De molen van Haenvén onder Veer-
le, 1723-1795.
De Zuiderkempen, 1933-1934.
1380. **Van Gorkom M. L.** Beknoopt denkbeeld van Oud Ne-
derland beginnende met de Cimbersche diluvie. Brussel,
Pauwels, 1789 ; in-8.
1381. **Van Lantschoot J.** De oude akkermaten der provincie
West- en Oost-Vlaanderen, Antwerpen, Limburg en Bra-
bant met taal- en geschiedkundige notas. Gent, S. Leliaert,

- A. Siffer, 1884 ; in-12 ; Nieuwe uitg. 1927.
1382. Van Olmen A. De landbouw en de toekomst der Kempen. (Antw., 6e Congres v. d. Kall. Vl. Landsbond, 1925).
1383. Van W. B^{en}. Description de la Campine. (Journal d'agriculture et des manufactures IIe r. d. II, 1825).
Te dien tijde opgemerkte studie.
1384. Verachtert. Le fonds provincial d'agriculture de la province d'Anvers. (Rapports préliminaires et comptes rendus du Congrès de la société centrale d'agriculture. Brux., Vromant, 1903).
1385. Verstappen D. La culture des lupins et la restauration en Campine du sol épuisé des pinières. (Journal de la Soc. agric. du Brabant-Hainaut, 1890).
1386. Vliebergh E. De landelijke bevolking der Kempen gedurende de 19e eeuw. Bijdrage tot de economische geschiedenis. Brussel, Hayez, 1906 ; in-8. (Bekroond Kon. Ac. Belg. Kl. Letteren). Nieuwe uitg. Davidsfonds, 1908.
Werk van eerste gehalte.
1387. [Woodstad F.] Vooruitstrevende inzichten van eenen Kempenaar. Gent, A. De Vestel, z. d. (na 1868) ; in-8.
1388. Zeghers. Mémoire sur la question : quels seraient les meilleurs moyens d'élever les abeilles dans nos provinces Brux., Imprim. académ. 1780 ; in-4.

A. ONTGINNINGEN IN DE KEMPEN.

1389. Bareel L. Discours sur les défrichements dans la Campine anversoise. (Bull. Soc. centrale forestière de Belgique. Brux., 1902).
1390. Bidaut E. Mémoire relatif à un projet de fertilisation des bruyères à l'aide de l'eau de l'Escaut, rédigé d'après les ordres de M. le Ministre de l'intérieur. Brux., 1849 ; in-8.
1391. Bivort J. B. — Du Trieu de Terdonck M. Ch. — Raingo M. Dissertation raisonnée sur les meilleurs moyens de fertiliser les landes de la Campine et des Ardennes sous le triple point de vue de la création de forêts, de prairies et de terres arables. Brux., Hayez, 1846 ; in-4. Mém. ac. b. XXXI, 1846).
1392. Id. Essai sur le défrichement des terres incultes de la Belgique. Brux., Deprez-Parent, 1844 ; in-8.

1393. **Constant J. Fr.** Du défrichement des terrains sablonneux et particulièrement des bruyères de la Campine. Brux., 1838 ; in-8.
1394. **Cools P. J.** La Campine d'aujourd'hui. Culture et défrichement. Brux., Stapleaux, 1853 ; in-8. (Plan.)
1395. **De Beukelaer F. X.** Défrichement des bruyères campinoises. Anvers, V^c. De Backer, 1899 ; in-8. (Kaarten.)
1396. **Id.** Ontginning der heide in de Kempen. (Actes III : Congrès international de botanique. Brux., 1910 ; d. I.)
1397. **De Beunie J. B.** Essai chimique des terres pour servir de principes fondamentaux relativement à la culture des bruyères. (Mém. ac. impér. et roy. Brux., d, II, 1780, 391-508),
1398. **De Kerckhove d'Exaerde Fr. A. M.** Défrichement de la Campine. Gand, z. d. ; in-4.
1399. **De Kirchhoff J. R. L.** Mémoire sur les colonies de bienfaisance de Frederiks-Oord et de Wortel. Brux., 1827.
1400. **Delacroix M.** Défrichement des terrains incultes dans la Campine belge et les autres contrées de la Belgique. Paris, Imprim. impériale, 1860.
1401. **Digand F.** Du défrichement des bruyères et des moyens de coloniser à l'intérieur 100.000 habitants des Flandres. Anvers, De Backer, 1849.
1402. **Duvivier Ch.** Hospites. Défrichements en Europe et spécialement dans nos contrées aux XIe, XIIe, et XIIIe siècles. (Revue d'hist. et d'archéol. I, 1859, 74, 131).
1403. **Eenens A.** Mémoire sur la fertilisation des landes de la Campine et des dunes. Brux., Hayez, 1849 ; in-8. (Mém. Cour. Ac. roy. Belg.) 329 blz.
1404. **Id.** Note sur le défrichement de la Campine par l'armée. Brux., 1844 ; in-8. (Fr. VI.)
1405. **Id.** Considérations diverses sur l'emploi de l'artillerie montée au défrichement des landes de la Campine. Brux., Hayez, 1849 ; in-8.
1406. **Id.** Réponse à la note sur l'emploi de l'artillerie au défrichement de la Campine. (Bull. Acad. Sc. d. XVI),
1407. **Hervé-Maugon.** Etudes sur les irrigations de la Campine. Paris, 1850.

1408. Heylen Dr. Essai sur un projet de loi sur les cours d'eau de la Campine. Zie Nr. 1086.
1409. Kümmer V. N. Rapport à Monsieur le Ministre des travaux publics sur le degré d'avancement et la coordination du projet de canalisation, d'irrigation et de défrichement des bruyères de la Campine. Brux., H. Boulard ; 1840. — Premier rapport... relatif à l'achèvement et à la coordination du projet de canalisation etc. ; in-fol°, kaart.
1410. Lebens Th. Les irrigations de le Campine. Fertilisation, canalisation. Brux., Goemaere, 1897. (Ann. Trav. publ. Belg. October 1897).
1411. Lejeune P. Du défrichement des bruyères et particulièrement des landes sablonneuses de la Campine, précédé d'un examen général et comparatif des conditions culturelles de la Flandre et de la Campine. Brux., 1860 ; in-18.
1412. Magis H. J. Irrigations de la Campine. Rapport sur les travaux et l'exercice 1853-1854. Brux., Th. Lesigne, 1855 ; in-4.
1413. [Masui]. Canalisation de le Campine. Note à l'appui du projet des travaux à exécuter dans la Campine, pour l'établissement d'un système de petite navigation et d'irrigation dans l'intérêt de l'agriculture. [Anvers, P. M. De Vroom, 1835] ; 31 bl. fol°, kaart.
1414. Moreau P. J. Note sur l'emploi du charbon de terre maigre et sulfureux à l'amendement du sol et surtout au défrichement de la Campine et des Ardennes. Brux., 1847 ; in-8.
1415. Id. Considérations sur les défrichements et particulièrement sur ceux de la Campine. Brux., Decq, 1848 ; in-9.
- 1416 Oorkonde wegens het ontginnen van onvruchtbare gronden in de Kempen door de Priorij van den Troon. (1414-1560).
Brabantsch Museum, bl. 205-210.
1417. Prims Fl. Documenten tot de geschiedenis der Kempische heide.
Bijdragen, XXII, 1931, 50-53 ; XXVI, 1935, 148-150.
1418. Sanzeau A. La Campine ou les bruyères et les landes.

- Louvain, Jorand-Dusart, 1852 ; in-8.
1419. Sebrechts J. De ontginningen in Nederland. Brecht, L. Braeckmans, 1912 ; in-8.
1420. Id. De ontginning der Kempen. Brecht, L. Braeckmans, 1924 ; in-8. Geill. 2e uitg.
1421. Societé d'irrigation de la Campine, 1849. (Anvers). Rapport de la section centrale par M. Coomans. Anvers, De Wever, 1849 ; in-8.
1422. Stroobant L. Les étapes du défrichement des terres incultes en Belgique. Taxandria, X, 1913, 193-215.
1423. Thys I. Memorie of verhoog over het uytgeven en tot culture brengen der vage en inculte gronden in de Meyerye van 's Hertogenbosch. Mechelen, P. J. Hanicq, 1792 ; in-8. Geil.
Ook zeer belangrijk voor onze Antwerpsche Kempen.
1424. Van der Maelen Ph. Dictionnaire géogr. Prov. Anvers. Zie Nr. Défrichement des landes ou terres à bruyères, bl. 52-76. — Examen des terres de Wynegem, 's Gravenwezel, bl. 84-96. — Etablissements de Bienfaisance (Wortel, Merxplas, bl. 284-325).
1425. Van der Mey. Mémoire sur le défrichement des landes. Anvers, z. d. (rond 1808) ; in-8.
1426. Van Elst Ph. Landbouwontginningen in de Kempen. Brecht, Braeckmans, 1916 ; in-8.
1427. Van Puymbroeck H. De heidekwestie. Open brief aan den heer Karel Buls. Antw., Ressler, 1913 ; in-12.
1428. Van Schendel P. Projet pour le défrichement des bruyères de la Campine ou autres. Brux., 1848 ; gr. in 8. Kaart.
1429. Wodon L. J. Des moyens de fertiliser les Ardennes, le Condroz, la Campine. Liège, N. Redouté, 1843 ; in-12.

B. BOSCH-, PLANT- EN DIERKUNDE.

1430. Calmphoutsche Heide.

De Calmphoutsche Heide. Verslag Ch. Bernard. Kon. Com. Mon. en Zichten. Antw., V. Ressler, 1914 ; in-8. Geill.

De Calmphoutsche Heide, een natuurpark. Antw., Uitg. Veree-

- niging voor natuur- en stedenschoon, 1932 ; in-4. Geil.
Dr. L. Giltay. Het wetenschappelijk belang der Calmpthoutsche Heide. Kon. Tuin- en Landbouwmaatschappij v. Antw., IX, 1933, 28-31. Geil.
1431. Conrad Dr. W. en Verschraegen Th. Flora en Fauna der Kempen.
De Kempen o. c. nr. blz. 34-56.
1432. Crepin F. Manuel de la flore de Belgique. Brux., 1884 ; in-8. 5° uitg.
1433. De Fierlant B^{on}. Quelques notes concernant l'introduction de la culture du pin et du sapin aux environs de Turnhout.
ARAB., XVI, 1859, 132-135.
1434. De Kempen op boschbouwkundig gebied. Verslag van de Commissie belast met het bestudeeren der Kempen op boschbouwkundig gebied. Brussel, Van Buggenhoudt, [1904] ; in-8.
1435. De Kempische Koe. Hasselt, Ceyssens, 1904. Geil.
Limbourgeoise. Verbond der veekweeksyndicaten van Limburg.
1436. Département des Deux-Nèthes. Adjudications des bois de la République, de Pan 7 (1798-1799). Antw. J. Saycens ; in-4.
Zoersel, Santhoven, Gierle, Tongerlo, Westerloo, Hoogstraten, Wuestwezel, Arendonk, Turnhout, Moll.
1437. De Ridder G. Kempische natuurreserven.
Ver. Beh. Natuur- en Stedenschoon, Dec. 1923.
1438. De Saint-Genois J. Dîme de la pomme de terre en Flandre au XVIIIe siècle.
Messenger Sc. hist., 1852, 472-478.
1439. Du Rondeau. Mémoire sur la loche campinoise.
Mém. acad. Brux. IV, 1783, 249-255.
1440. Dodoens R. Kruydt-Boeck. Met bijvoegsels achter elck capittel, wt verscheyden cruydtbeschrijvers. Leiden, Chr. Plantijn, 1608 ; in-fol. Geil.
1441. Duvivier Ch. La Forêt charbonnière (Carbonaria Sylva).
Revue hist. arch. III, 1-26. Strekte zich over de Kempen uit.
1442. Goblet d'Alviella Cte. Histoire des bois et forêts de Belgique. Brux., Lamertin, 1930 ; 4 d. in-8. Geil.
Grootenhout of Gierle's bosch te Turnhout.
1443. Kickx J. Relation d'une promenade botanique et agricole dans la Campine. Brux., van Dooren, 1835 ; in-8. 2° uitg.

INHOUD.

J. E. JANSEN. Westerloo en de Prinselijke familie de Merode.	blz. 169
TH. DE MOLDER. De Romaansche Doopvonten van Oostmalle en Tielen.	206
L. C. Akkoord tusschen Vlimmeren en Wechel-ter-Zande	213
J. E. Jansen. Kempische Boekenschouw.	218
Museum.	219
Inhoudstafel van het jaar 1936.	220
Bibliographie.	113-128
